अधिगमपरिणाम-आधारितपाठ्यचर्यारूपरेखा

स्नातककार्यक्रमः - व्याकरणम्

2025

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये
UGC

विश्वविद्यालय-अनुदान-आयोगः
बहादुरशाह-जफर-मार्गः
नवदेहली - 110002

UGC LOCF Committee (Sanskrit)

Prof. Shrinivasa Varakhedi
Chairperson of the Committee and Vice-Chancellor, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058, ✉ vc@csu.co.in
Prof. Sukant Kumar Senapati
Vice-Chancellor, Shri Somnath Sanskrit University, Veraval, ✉ sukantsnpt@gmail.com
Prof. Viroopaksha V Jaddipal
Secretary, MSVVP, Ujjain, ✉ vvjaddipal@gmail.com
Dr. M V Natesan
Retd Professor, SSV Kaladi, Kailash Nagar Kolazhy, Biyur, Trichur-10
✉ natesanskt2000@gmail.com
Dr. Mamta Tripathi
Assistant Professor, Gargi College, Delhi, ✉ mamtatripathi.jnu@gmail.com

Curriculum Development Committee for BA Hons. (Vyakarana)

Dr. M V Natesan
Chairperson of the Committee and Retd Professor, SSV Kaladi, Kailash Nagar Kolazhy, Biyur, Trichur-10, ✉ natesanskt2000@gmail.com
Prof. Shivani V.
Professor, Karnataka Sanskrit University, Bengaluru, ✉ shivani.ksu@gmail.com
Dr. Priyabrata Mishra
Associate Professor, Dept. of Vyakarana, Banaras Hindu University, Varanasi, UP
✉ shabda.priyavrat@gmail.com
Prof. Shivaram Bhat
Convenor of the Committee and Professor, Dept. of Research and Publications, National Sanskrit University, Tirupati-A.P.-517507, ✉ drshivaram@nsktu.org

Co-ordination Committee

Dr. G. Surya Prasad
Asst. Professor, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058
✉ dr.gsurya.prasad@csu.co.in
Dr. Yashvant Kumar Trivedi
Asst. Professor, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058
✉ dr.yashvant.trivedi@csu.co.in
Dr. Awasthi Sailesh Kumar
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058
✉ dr.awasthisailesh@csu.co.in
Dr. Kishor Kumar
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058
✉ dr.kishor_kumar@csu.co.in
Dr. Deepika Dixit
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058
✉ dr.deepikadixit@csu.co.in

विषयसूची

कार्यक्रमस्य परिचयः
(Introduction of the Program)

बी.ए. आनर्स् (व्याकरणम्) चतुर्णां वर्षाणां कार्यक्रमः विद्यते। अस्मिन् कार्यक्रमे आहत्य अष्टसत्रार्द्धाः भविष्यन्ति।

अर्हता - प्राक्शास्त्री-उपशास्त्री-उत्तरमध्यमा इति परीक्षायाम् उत्तीर्णाः तत्समकक्ष्यापरीक्षोत्तीर्णाः वा छात्राः एन्.टि.ए. द्वारा आयोज्यमानपरीक्षामाध्यमेन उत्तीर्य अस्मिन् बी.ए.आनर्स् (व्याकरणम्) कार्यक्रमे प्रवेष्टुं शक्नुवन्ति। अत्र अष्टसु सत्रार्द्धेषु स्वशास्त्रीयपाठ्यक्रमाः (Major), स्वशास्त्रसम्बद्धचयनितपाठ्यक्रमाः (Minor), बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमाः (Multi-Disciplinary), मूल्यवर्धनपाठ्यक्रमाः (VAC), कौशलवर्धनपाठ्यक्रमाः (SEC) च भविष्यन्ति।

एतैः साकम् अन्तिमसत्रार्द्धे प्रशिक्षुतासेवा (Internship) पाठ्येतरगतिविधयः(ECA) लघुशोधप्रबन्धः (Dissertation) च भविष्यन्ति।

कार्यक्रमस्य उद्देश्यानि
(Objectives of the Program)

1. भारतीयज्ञानपरम्पराधारेण संस्कृतव्याकरणस्य परिचयप्रदानम्।
2. भारतीयज्ञानपरम्परायां व्याकरणस्य महत्त्वप्रतिपादनम्।
3. संस्कृतवाक्यरचनासन्दर्भे व्याकरणस्य अपेक्षाप्रतिपादनम्।
4. शास्त्रीयपद्धत्या व्याकरणस्य उद्बोधनम्।
5. व्याकरणस्य सर्वशास्त्रोपकारकत्वबोधनम्।
6. प्रयुक्तानां शब्दानां साधुत्वप्रतिपादनम्।
7. काव्यादीनाम् अध्ययनावसरे सन्धिसमासकारकादीनाम् अवगमनम्।
8. प्रकृतिप्रत्ययविभागपुरस्सरं शब्दानां निष्पत्तिबोधनम्।
9. व्याकरणशास्त्रे प्रमेयविषयाणाम् अवगमनम्।
10. व्याकरणशास्त्रस्य दार्शनिकत्वप्रतिपादनम्।
11. धात्वर्थादिविषयेषु शास्त्रान्तरमतप्रतिपादनपूर्वकं वैयाकरणसिद्धान्तोपस्थापनम्।
12. व्याकरणशास्त्रे शोधदृष्टिप्रदानम्।
13. व्याकरणनियमान्तर्गतत्वेन प्रासङ्गिकाधुनिकनवीनशब्दनिष्पत्तौ प्रेरणम्।
14. व्याकरणशास्त्रस्य इतरशास्त्रैः सह सम्बन्धप्रतिपादनम्।
15. पुरुषार्थसिद्धौ व्याकरणस्य मुख्यत्वप्रतिपादनम्।

कार्यक्रमस्य परिणामाः

(Outcomes of the Program)

एतं कार्यक्रमम् अधीत्य छात्राः –

1. वर्णपदवाक्यस्वरूपं सम्यग् अवगमिष्यन्ति।
2. शब्दनिष्पत्तौ पाणिनीयशैलीम् अवगमिष्यन्ति।
3. काव्यादीनाम् अध्ययनावसरे सन्धिसमासादिविवेचनं सप्रमाणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. व्याकरणशास्त्रस्य क्रमशः अध्ययनेन कस्मिंश्चिद् विषये शास्त्रार्थविचारं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. महाभाष्यादिग्रन्थानाम् अध्ययनेन शास्त्रप्रतिपादनपद्धतिं ज्ञास्यन्ति।
6. भारतीयज्ञानपरम्परायां संस्कृतवाङ्मयस्य यथार्थताम् अवगन्तुं व्याकरणस्य महन्महत्त्वं ज्ञास्यन्ति।
7. भारतीयसनातनसंस्कृतेः परमपुरुषार्थसिद्धौ व्याकरणस्य राजपद्धतित्वम् अवगमिष्यन्ति।
8. शब्दतत्त्वचिन्तने इतरमतप्रतिपादनपूर्वकं वैयाकरणमतनिरूपणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
9. शब्दसाधुत्वप्रकारे प्रक्रियाभागस्य प्रमेयभागस्य च महत्त्वम् अवगमिष्यन्ति।
10. प्राचीनव्याकरणज्ञानस्य प्रचारे नवीनतन्त्रांशोपागमस्य उपयोगं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

प्रधानानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्
PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MAJOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीय मूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदान क्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययन शाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level काठिन्यस्तरः
व्याकरणशास्त्रेतिहासः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वर्णविज्ञानं संज्ञापरिभाषं पञ्चसन्धिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
नामपदप्रक्रियाविज्ञानम् अव्ययस्वरूपबोधनं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
स्त्रीप्रत्ययनिरूपणं विभक्त्यर्थविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
समासपरिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
तद्धितान्तप्रक्रियाविज्ञानम्-1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
तद्धितान्तप्रक्रियाविज्ञानम्-2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
क्रियापदप्रक्रियाविज्ञानम्-1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
क्रियापदप्रक्रियाविज्ञानम्-2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
णिजन्तादिकण्ड्वन्तधातुप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

आत्मनेपदादिलकारार्थप्रयोगबोधः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
कृदन्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
उणादिप्रत्ययान्तपदप्रक्रियाविज्ञानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
कृदन्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रौढमनोरमायां पञ्चसन्ध्यन्तविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रौढमनोरमायाम् अजन्तपदविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रौढमनोरमायां हलन्तपदविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रौढमनोरमायाम् अव्ययस्त्रीप्रकरणविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भाषापाकाः भाषाशास्त्रपरिचयश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
परमलघुमञ्जूषायां शक्त्यादितात्पर्यान्तविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
महाभाष्ये शब्दपरिभाषादिज्ञानं प्रत्याहारज्ञानं च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रौढमनोरमायां कारकार्थविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वाक्यपदीये शब्दब्रह्मविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
लघुशब्देन्दुशेखरे पञ्चसन्ध्यन्तविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
महाभाष्ये तृतीयचतुर्थपञ्चमाह्निकानि	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
परिभाषेन्दुशेखरे शास्त्रत्वसम्पादनोद्देशकथनम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भूषणसारे धात्वर्थलकारार्थविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

महाभाष्ये षष्ठसप्तमाष्टमनवमाह्निकानि	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
परिभाषेन्दुशेखरे बाधबीजनिरूपणम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
परमलघुमञ्जूषायां धात्वर्थनिरूपणात् समासादिवृत्त्यन्तविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भूषणसारे सुबर्थसमासशक्तिस्फोटनिर्णयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
लघुशब्देन्दुशेखरे अजन्तपदविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
परिभाषेन्दुशेखरे शास्त्रशेषनिरूपणम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
लघुशब्देन्दुशेखरे कारकार्थविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
लघुमञ्जूषायां प्रथमार्थात् चतुर्थ्यन्तविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
लघुमञ्जूषायां पञ्चम्यर्थात् सप्तम्यर्थान्तविचारः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वाक्यपदीये साधनसमुद्देशः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वाक्यपदीये क्रियासमुद्देशः सम्बन्धसमुद्देशश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वाक्यपदीये वाक्यकाण्डम्(1-100)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
व्युत्पत्तिवादः(आदितः प्रथमाविभक्त्यन्तः)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भाट्टरहस्यम् (आदितः आख्यातार्थं यावत्)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

गौणानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्

PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MINOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rooted ness भारतीय मूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्य वादी	Employ ability वृत्तिप्रदान क्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीय पाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययन शाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level कठिनता याः स्तरः
भाषाप्रवेशः(1,2) प्रयोगविस्तरश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अष्टादश विद्यास्थानानि	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
वेदाङ्गशिक्षा	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
निरुक्तम् – (अध्यायः-1,2,3)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
रचनानुवादः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संस्कृतभाषा प्रविधिश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शुद्धिकौमुदी	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
कोशविज्ञानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
उपसर्गार्थचन्द्रिका	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शाब्दबोधप्रक्रिया	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संस्कृतव्याकरणं कृत्रिममेधा च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अनुसन्धानपद्धतिः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
पाश्चात्त्यभाषाशास्त्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शब्दापशब्दविवेकः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

प्रधानपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		पाठ्यक्रमः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1		प्रधानः 1.1: व्याकरणशास्त्रेतिहासः		
2	प्रथमवर्षः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 1.2: वर्णविज्ञानं संज्ञापरिभाषं पञ्चसन्धिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
3		प्रधानः 1.3: नामपदप्रक्रियाविज्ञानम् अव्ययस्वरूपबोधनं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
4		प्रधानः 1.4: स्त्रीप्रत्ययनिरूपणं विभक्त्यर्थविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
5		प्रधानः 1.5: समासपरिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
6		प्रधानः1.6: तद्धितान्तप्रक्रियाविज्ञानम्-1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
7		प्रधानः 1.7: तद्धितान्तप्रक्रियाविज्ञानम्-2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
8		प्रधानः 1.8: क्रियापदप्रक्रियाविज्ञानम्-1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
9		प्रधानः 1.9: क्रियापदप्रक्रियाविज्ञानम्-2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
10		प्रधानः 1.10: णिजन्तादिकण्ड्वन्तधातुप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
11		प्रधानः 1.11: आत्मनेपदादिलकारार्थप्रयोगबोधः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	100-199
12	द्वितीयवर्षः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 2.1: कृदन्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	200-299
13		प्रधानः 2.2: उणादिप्रत्ययान्तपदप्रक्रियाविज्ञानम्	4	200-299
14		प्रधानः 2.3: कृदन्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	4	200-299
15		प्रधानः 2.4: प्रौढमनोरमायां पञ्चसन्ध्यन्तविचारः	4	200-299
16		प्रधानः 2.5: प्रौढमनोरमायाम् अजन्तपदविचारः	4	200-299
17		प्रधानः 2.6: प्रौढमनोरमायां हलन्तपदविचारः	4	200-299
18		प्रधानः 2.7: प्रौढमनोरमायाम् अव्ययस्त्रीप्रकरणविचारः	4	200-299
19		प्रधानः 2.8: भाषापाकाः भाषाशास्त्रपरिचयश्च	4	200-299
20		प्रधानः 2.9: परमलघुमञ्जूषायां शक्त्यादितात्पर्यान्तविचारः	4	200-299
21		प्रधानः 2.10: महाभाष्ये शब्दपरिभाषादिज्ञानं प्रत्याहारज्ञानं च	4	200-299
22	तृतीयवर्षः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 3.1: प्रौढमनोरमायां कारकार्थविचारः	4	300-399
23		प्रधानः 3.2: वाक्यपदीये शब्दब्रह्मविचारः	4	300-399
24		प्रधानः 3.3: लघुशब्देन्दुशेखरे पञ्चसन्ध्यन्तविचारः	4	300-399
25		प्रधानः 3.4: महाभाष्ये तृतीयचतुर्थपञ्चमाह्निकानि	4	300-399
26		प्रधानः 3.5: परिभाषेन्दुशेखरे शास्त्रत्वसम्पादनोद्देशकथनम्	4	300-399
27		प्रधानः 3.6: भूषणसारे धात्वर्थलकारार्थविचारः	4	300-399
28		प्रधानः 3.7: महाभाष्ये षष्ठसप्तमाष्टमनवमाह्निकानि	4	300-399
29		प्रधानः 3.8: परिभाषेन्दुशेखरे बाधबीजनिरूपणम्	4	300-399

30		प्रधानः 3.9: परमलघुमञ्जूषायां धात्वर्थनिरूपणात् समासादिवृत्त्यन्तविचारः	4	300-399
31		प्रधानः 3.10: भूषणसारे सुबर्थसमासशक्तिस्फोटनिर्णयः	4	300-399
32	चतुर्थवर्षः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 4.1: लघुशब्देन्दुशेखरे अजन्तपदविचारः	4	400-499
33		प्रधानः 4.2: परिभाषेन्दुशेखरे शास्त्रशेषनिरूपणम्	4	400-499
34		प्रधानः 4.3: लघुशब्देन्दुशेखरे कारकार्थविचारः	4	400-499
35		प्रधानः 4.4: लघुमञ्जूषायां प्रथमार्थात् चतुर्थ्यन्तविचारः	4	400-499
36		प्रधानः 4.5: लघुमञ्जूषायां पञ्चम्यर्थात् सप्तम्यर्थान्तविचारः	4	400-499
37		प्रधानः 4.6: वाक्यपदीये साधनसमुद्देशः	4	400-499
38		प्रधानः 4.7: वाक्यपदीये क्रियासमुद्देशः सम्बन्धसमुद्देशश्च	4	400-499
39		प्रधानः 4.8: वाक्यपदीये वाक्यकाण्डम्(1-100)	4	400-499
40		प्रधानः 4.9: व्युत्पत्तिवादः(आदितः प्रथमाविभक्त्यन्तः)	4	400-499
41		प्रधानः 4.10: भाट्टरहस्यम् (आदितः आख्यातार्थं यावत्)	4	400-499

गौणपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		पाठ्यक्रमः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1	प्रथमवर्षः गौणपाठ्यक्रमाः	गौणः 1.क.1: भाषाप्रवेशः(1,2) प्रयोगविस्तरश्च	4	100-199
2		गौणः 1.क.2: अष्टादश विद्यास्थानानि	4	100-199
3		गौणः 1.क.3: वेदाङ्गशिक्षा	4	100-199
4	द्वितीयवर्षः गौणपाठ्यक्रमाः	गौणः 2.क.1: निरुक्तम् – (अध्यायः-1,2,3)	4	200-299
5		गौणः 2.क.2: रचनानुवादः	4	200-299
6		गौणः 2.क.3: संस्कृतभाषा प्रविधिश्च	4	200-299
7	तृतीयवर्षः गौणपाठ्यक्रमाः	गौणः 3.क.1: शुद्धिकौमुदी	4	300-399
8		गौणः 3.क.2: कोशविज्ञानम्	4	300-399
9		गौणः 3.क.3: उपसर्गार्थचन्द्रिका	4	300-399
10	चतुर्थवर्षः गौणपाठ्यक्रमाः	गौणः 4.क.1: शाब्दबोधप्रक्रिया	4	400-499
11		गौणः 4.क.2: संस्कृतव्याकरणं कृत्रिममेधा च	4	400-499
12		गौणः 4.क.3: अनुसन्धानपद्धतिः	4	400-499
13		गौणः 4.क.4: पाश्चात्त्यभाषाशास्त्रम्	4	400-499
14		गौणः 4.क.5: शब्दापशब्दविवेकः	4	400-499

प्रथमवर्षः

प्रधानपाठ्यक्रमाः

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रथमसत्रार्द्धः (Semester - 1)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1: व्याकरणशास्त्रेतिहासः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतव्याकरणस्य विविधानां ग्रन्थानां कर्तॄणां च परिचयः ।
2. संस्कृतव्याकरणस्य आद्यपरम्परायाः विकासक्रमस्य अवगमः।
3. पाणिन्यादीनां व्याकरणाचार्याणां तत्त्वदर्शनपरम्परायाः परिचयः।
4. विविधव्याकरणपद्धतीनां तुलनात्मकज्ञानम्।
5. व्याकरणग्रन्थानां रचनाकालस्य सामाजिकसांस्कृतिकपृष्ठभूमेः अन्वेषणम्।
6. भाषाविज्ञानस्य दार्शनिकस्य च परम्परायाः सम्बन्धबोधनम्।
7. व्याकरणशास्त्रस्य इतिहासदृष्ट्या अध्ययनम्।
8. व्याकरणकाराणां जीवनवृत्तान्तस्य विस्तृतपरिचयः।
9. प्राचीनानां विद्यमानानां लुप्तग्रन्थानां च सामान्यपरिचयः।
10. व्याकरणशास्त्रपरम्परायाः उद्बोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes) अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृतव्याकरणस्य प्राचीनपरम्परायाः विकासक्रमं सम्यक् वर्णयिष्यन्ति।
2. पाणिन्यादीनां प्रमुखव्याकरणाचार्याणां योगदानं विवेचयितुं शक्नुयुः।
3. विविधव्याकरणपद्धतीनां भेदं समानतां च निरूपयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. व्याकरणशास्त्रस्य साहित्ये दर्शनशास्त्रे धर्मे च महत्त्वं बोधयितुं शक्नुयुः।
5. भाषाविज्ञाने दार्शनिकदृष्टौ च संस्कृतव्याकरणस्य स्थानं प्रतिपादयिष्यन्ति।
6. व्याकरणेतिहासस्य अध्ययनद्वारा भारतीयज्ञानपरम्परायाः गाम्भीर्यं व्याख्यातुं शक्नुयुः।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रम-कूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः Practical/ Practice	
प्रमुखः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1	व्याकरणशास्त्रेतिहासः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. व्याकरणशास्त्रपरम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- व्याकरणस्य स्वरूपम्।

- व्याकरणस्य प्रयोजनम्।
- व्याकरणस्य आविर्भावः।
- व्याकरणस्य भेदाः।

अन्वितिः २. पाणिनिः तत्पूर्ववर्तिवैयाकरणाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पाणिनेः परिचयः।
- महेश्वरादयः पाणिन्यस्मृताः आचार्याः।

अन्वितिः ३. पाणिनेः समकालिकाः पाणिनिस्मृताश्च आचार्याः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कात्यायनादयः आपिशल्यादयश्च।

अन्वितिः ४. वृत्तिकाराः व्याकरणदार्शनिकग्रन्थाः इतरव्याकरणसम्प्रदायाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अष्टाध्याय्याः वृत्तिकाराः प्रक्रियाग्रन्थाश्च, वाक्यपदीयादयः कातन्त्रादयश्च

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मीमांसकः, युधिष्ठिरः, (2000), *संस्कृत व्याकरणशास्त्र का इतिहास*, हरियाणा : रामलाल कपूर ट्रस्ट।
2. दाहालः, लोकमणिः, (2007), *व्याकरणशास्त्रेतिहासः*, वाराणसी : भारतीय विद्या प्रकाशन।
3. गौडशास्त्री, अशोकचन्द्रः, (2019), *व्याकरणशास्त्रेतिहासविमर्शः*, वाराणसी : भारतीय विद्या संस्थान।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. Macdonell, Arthur Anthony, (1890), *A History of Sanskrit Literature (covers grammar history within literature)*, London/New York: D. Appleton and Company.
2. Banerji, Sures Chandra, (1996), *Historical Survey of Ancient Indian Grammars: Sanskrit, Pali, and Prakrit*, Delhi: Sharada Publishing House.
3. Whitney, W. D., (2002), *History of Sanskrit Grammar*, Delhi: Sanjay Prakashan.
4. पाणिनिः, (2013), *अष्टाध्यायी*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
5. महर्षिः पाणिनिः, (सम्पा. श्रीगोपालदत्तपाण्डेयः), (2021), *अष्टाध्यायी*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2: वर्णविज्ञानं संज्ञापरिभाषं पञ्चसन्धिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतभाषायां वर्णानां परिचयः।
2. उच्चारणादिस्थानानां प्रयोगपुरस्सरं बोधः।
3. संज्ञापरिभाषादिपारिभाषिकपदानां ज्ञानम्।
4. सन्धिनियमानां तद्भेदानाञ्च सोदाहरणं बोधः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शास्त्रस्थपङ्क्तीनां विच्छेदपुरःसरं प्रतिपादने समर्थाः भविष्यन्ति।
2. साधुवाक्यसंरचनाकौशलं प्रदर्शयिष्यन्ति।
3. समुचितोच्चारणकौशलं प्रदर्शयिष्यन्ति।
4. सन्धिनियमान् सूत्रोदाहरणपुरःसरं निरूपयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2	वर्णविज्ञानं संज्ञापरिभाषं पञ्चसन्धिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. वर्णविज्ञानं संज्ञापरिभाषं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. स्वरसन्धिः प्रकृतिभावः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. व्यञ्जनसन्धिः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. विसर्गसन्धिः स्वादिसन्धिः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1966), *सिद्धान्तकौमुदी (लक्ष्मी), प्रथमोंशः* (श्रीसभापति-शर्मोपाध्यायः, श्रीबालकृष्णपञ्चोली, सम्पा.), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदासः।

2. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः - 1)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
3. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)* (श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम् सम्पा.), नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।
4. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (रत्नप्रभा)*, (श्रीबालकृष्णपञ्चोली, सम्पा0), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
5. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
6. मिश्रः, प्रो. गोपबन्धु, (प्रधानसम्पादकः) *शास्त्रपरिचायिका*, वेरावलम् : श्री सोमनाथ संस्कृत विश्वविद्यालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. बेल्लम्कोण्डरामरायकवीन्द्रः, (1956/2013), *शरद्रात्रिः* (प्रथमसंस्करणम् - १९५६, प्रथमः डिजिटलसंस्करणम् – १० मे २०१३), श्रीबेल्लम्कोण्डरामरायकवीन्द्रुलु ट्रस्ट : श्री कम्भपाटी प्रकाशनम्।
2. अवस्थी बच्चूलालो ज्ञानोपाह्वः, (1994), *पाणिनीयशिक्षा (भाष्य सहितम्)*, उज्जयिनी : कालिदास अकादेमी।
3. पाणिनिः, (2013), *अष्टाध्यायी*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. पाणिनिः, (2021), *अष्टाध्यायी* (श्रीगोपालदत्तपाण्डेयः, सम्पा.), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3: नामपदप्रक्रियाविज्ञानम् अव्ययस्वरूपबोधनं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतभाषायां प्रकृतिप्रत्ययानां स्वरूपज्ञानम्।
2. अकारान्त-इकारान्तादिशब्देषु सिद्धिप्रक्रियावैभिद्यज्ञानम्।
3. विभिन्नलिङ्गेषु शब्दानां स्वरूपज्ञानम्।
4. संस्कृते अव्ययानां विभिन्नार्थेषु प्रयोगव्यवस्था।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शब्दरूपाणां सविभक्तिकं निरूपणं करिष्यन्ति।
2. व्याकरणस्थविभिन्नसंज्ञाः (पारिभाषिकशब्दाः) वक्ष्यन्ति।
3. नित्यलिङ्गवचनान्तशब्दानां परिचयं वक्ष्यन्ति।
4. शास्त्रस्थमूलपङ्क्तीनां सटीकं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3	नामपदप्रक्रियाविज्ञानम् अव्ययस्वरूपबोधनं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अजन्तपुंल्लिङ्गप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. स्त्रीलिङ्गनपुंसकलिङ्गप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. हलन्तपुंल्लिङ्गे दकारान्तशब्दपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. हलन्तपुंल्लिङ्गे थकारान्तात् अव्ययपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1966), *सिद्धान्तकौमुदी (लक्ष्मी), प्रथमोंशः* (श्रीसभापति-शर्मोपाध्यायः, श्रीबालकृष्णपञ्चोली, सम्पा.), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदासः।

2. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता* (खण्डः - 1), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
3. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)* (श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम् सम्पा.), नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।
4. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (रत्नप्रभा),* (श्रीबालकृष्णपञ्चोली, सम्पा0), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
5. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. बेल्लम्कोण्डरामरायकवीन्द्रः, (1956/2013), *शरद्रात्रिः* (प्रथमसंस्करणम् - १९५६, प्रथमः डिजिटलसंस्करणम् – १० मे २०१३), श्री कम्भपाटी (प्रकाशनम्), श्रीबेल्लम्कोण्डरामरायकवीन्द्रुलु ट्रस्ट।
2. पाणिनिः, (2013), *अष्टाध्यायी*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
3. पाणिनिः, (2021), *अष्टाध्यायी* (श्रीगोपालदत्तपाण्डेयः, सम्पा.), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4: स्त्रीप्रत्ययनिरूपणं विभक्त्यर्थविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृते लिङ्गस्य स्वरूपज्ञानम्।
2. विभिन्नस्त्रीप्रत्ययानां भिन्नेषु अर्थेषु प्रयोगज्ञानम्।
3. कारक-विभक्त्योः भेदज्ञानम्।
4. उपपदविभक्तिविषयकावबोधः।
5. पारिभाषिकपदानामवबोधः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. लिङ्गविषयकविशिष्टज्ञानं वक्ष्यन्ति।
2. लिङ्गानुसारं प्रत्ययानां परिचयं कथयिष्यन्ति।
3. प्रयुक्तभाषाकौशलं निरूपयिष्यन्ति।
4. विभक्तीनां वैचित्र्यार्थं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4	स्त्रीप्रत्ययनिरूपणं विभक्त्यर्थविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- स्त्रीप्रत्ययपरिचयः आदितः मामिकाशब्दपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- अन्तर्वत्नीशब्दमारभ्य युवतिशब्दपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- कारकविभक्त्योः परिचयः प्रथमातः चतुर्थ्यन्तविभक्त्यर्थविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पञ्चमीतः सप्तम्यन्तविभक्त्यर्थविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1966), *सिद्धान्तकौमुदी (लक्ष्मी)*, प्रथमोंशः (श्रीसभापति-शर्मोपाध्यायः, श्रीबालकृष्णपञ्चोली, सम्पा.), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदासः।
2. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी*, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
3. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)* (श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम् सम्पा.), नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्।
4. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (रत्नप्रभा),* (श्रीबालकृष्णपञ्चोली, सम्पा0), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
5. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता* (खण्डः - 1), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. गोयल, प्रीतिप्रभा (डॉ.), (2000), *संस्कृत व्याकरण*, प्रथम संस्करणम्, प्रकाशकः राजस्थानी ग्रन्थकार।
2. मुळे, रवीन्द्र (डॉ.), (2004, 7 ऑगस्ट), *संस्कृत व्याकरणशास्त्र प्रवेश*, प्रकाशकः श्री ज्ञानेन्द्र अंबादास मुळे।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.5: समासपरिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतभाषायां समासस्वरूपस्य तद्भेदानां च परिज्ञानम्।
2. समासे पूर्वनिपातनियमज्ञानम्।
3. लौकिक-अलौकिकविग्रहवाक्यज्ञानम्।
4. समासान्तप्रत्ययानां ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्यस्तसमस्तपदानां भेदं निरूपयिष्यन्ति।
2. वाक्ये चारुतासम्पादनाय संश्लिष्टपदानां प्रयोगं करिष्यन्ति।
3. समासे लुगलुग्व्यवस्थाविषयकज्ञानं प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. विभिन्नसमासे विभिन्नसमासान्तप्रत्ययानाम् अर्थावबोधं वदिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.5	समासपरिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. समासपरिचयः अव्ययीभावस्य द्वन्द्वस्य च परिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. तत्पुरुषस्य परिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. बहुव्रीहेः परिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. एकशेषतः समासाश्रयविधिपर्यन्तपरिज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः 2)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
2. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्री-राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोपालदत्तपाण्डेयः, (2014), *सिद्धान्तकौमुदी 'बा.म.' दीपिका (समासादि-द्विरुक्तान्तः द्वितीयो भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. महाबलेश्वरभट्टः, जि. (2015), *समासः*, बेङ्गळूरु : संस्कृतभारती।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6: तद्धितान्तप्रक्रियाविज्ञानम्-1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. विभिन्नेष्वर्थेषु विभिन्नप्रत्ययानामुदाहरणपुरस्सरं ज्ञानम्।
2. तद्धितान्तेन पदेन संक्षेपीकरणज्ञानम्।
3. अपत्य-गोत्र-युवापत्येत्यादिपारिभाषिकपदानां ज्ञानम्।
4. समानतद्धितान्तपदानाम् अर्थभेदपुरस्सरं ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. लौकिक-शास्त्रीयापत्यगोत्रादीनां प्रकृतार्थं वक्ष्यन्ति।
2. समानार्थे विभिन्नप्रत्ययानाम् अवबोधं वर्णयिष्यन्ति।
3. विभिन्नार्थे समानप्रत्ययानां प्रतिपादनं करिष्यन्ति।
4. तद्धिते प्रत्ययानां बाध्यबाधकज्ञानं कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6	तद्धितान्तप्रक्रियाविज्ञानम्-1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अपत्याधिकारतः चातुरर्थिकपर्यन्तपदविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. शैषिकप्रकरणविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. ठगधिकारतः छयद्विधिप्रकरणपर्यन्तपदविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. आर्हीयप्रकरणतः ठञधिकारप्रकरणपर्यन्तपदविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः - 2)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

2. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
3. पाण्डेयः, गोपालदत्त (व्याख्याकारः), (2014), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2020), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (तृतीयः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पाण्डेय, अरुणकुमार, (2023), *प्रत्ययगङ्गा* (सर्वज्ञभूषण), संस्कृतगङ्गा।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

द्वितीयसत्रार्द्धः (Semester - 2)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.7: तद्धितान्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. मत्वर्थीयप्रत्ययान्तपदानामवबोधः।
2. तद्धितेषु अर्थवैचित्र्यावबोधः।
3. इदानीम्, अधुना इत्यादिप्रसिद्धपदानां प्रकृतिप्रत्ययज्ञानम्।
4. द्विरुक्तपदानां व्युत्पत्तिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. तद्धितान्तप्रयोगेण भाषासौन्दर्यं सम्पादयिष्यन्ति।
2. विविधस्वार्थिकप्रत्ययानां परिचयपूर्वकं प्रयोगसामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति।
3. विविधमत्वर्थीयप्रत्ययानां परिचयपूर्वकं प्रयोगसामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति।
4. नित्यव्यावहारिकपदानां प्रकृतिप्रत्ययज्ञानं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.7	तद्धितान्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. नञ्स्नञन्ततः मत्वर्थीयपर्यन्तपदविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. प्राग्दिशीयप्रकरणतः प्रागिवीयप्रकरणपर्यन्तपदविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. तद्राजप्रकरणविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. द्विरुक्तप्रकरणविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः–2)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

2. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी) (श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम् सम्पा.)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्।
3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. पाण्डेयः, गोपालदत्त (व्याख्याकारः), (2014), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पाण्डेय, अरुणकुमार, (2023), *प्रत्ययगङ्गा – सर्वज्ञभूषण*, संस्कृतगङ्गा।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.8: क्रियापदप्रक्रियाविज्ञानम्-1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. परस्मैपद-आत्मनेपदानां विशेषज्ञानम्।
2. गणीयव्यवस्थायां प्रमुखप्रक्रियाज्ञानम्।
3. विशेषधातूनां प्रसङ्गे विशेषनियमानां ज्ञानम्।
4. भ्वादिगणीयधातूनामापाततः ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृतभाषायाः पुरुषवचनादिव्यवस्थां सविशेषं वर्णयिष्यन्ति।
2. संस्कृतभाषायाः लकारादिव्यवस्थाम् अर्थपुरःसरं निरूपयिष्यन्ति।
3. समानार्थे अनेकक्रियापदानां प्रयोगकौशलं प्रदर्शयिष्यन्ति।
4. धातूनाम् आत्मनेपदपरस्मैपदव्यवस्थां वक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.8	क्रियापदप्रक्रियाविज्ञानम्-1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. दशगणीपरिचयः भ्वादौ आदितः भूधातुपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. भ्वादौ एधधातुमारभ्य अजधातुपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. भ्वादौ कटेधातुमारभ्य वृतुधातुपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. भ्वादौ स्यन्दूधातुमारभ्य ऋतिधातुपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः–3)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

2. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी) (श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम् सम्पा.)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्।
3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2021), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (चतुर्थः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. दीक्षितः, पुष्प (2008), *पाणिनीयधातुपाठः*, नवदेहली : संस्कृतभारती।
2. मीमांसक, युधिष्ठिर (पं.), (2023), *संस्कृतधातुकोषः*।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.9: क्रियापदप्रक्रियाविज्ञानम्-2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. विकरणप्रत्ययानां तद्भेदस्य च ज्ञानम्।
2. धातूनां विशेषप्रक्रियाज्ञानम्।
3. विकरणप्रत्ययद्वारा गणपरिचितिः।
4. णिच्प्रक्रियाविषयकं ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. गणानुसारं विकरणव्यवस्थां वक्ष्यन्ति।
2. क्रियापदेषु प्रक्रियावैविध्यं कथयिष्यन्ति।
3. नित्यप्रयुक्तधातून् साधनपुरःसरं प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. स्वार्थिकणिच्प्रत्ययस्य परिचयं वदिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.9	क्रियापदप्रक्रियाविज्ञानम्-2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अदादिप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. जुहोत्यादितः दिवादिपर्यन्तप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. स्वादितः तनोत्यादिपर्यन्तप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. क्र्यादितः चुरादिपर्यन्तप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts) –

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः–3)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

2. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्।
3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2021), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (चतुर्थः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. दीक्षितः, पुष्प (2008), *पाणिनीयधातुपाठः*, नवदेहली : संस्कृतभारती।
2. मीमांसक, युधिष्ठिर (पं.), (2023), *संस्कृतधातुकोषः*।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.10: णिजन्तादिकण्ड्वन्तधातुप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. प्रयोज्यकर्तुः प्रयोजककर्तुः परिचयः।
2. धातूनां संक्षेपीकरणज्ञानम्।
3. यङ्यङ्लुगन्तानां प्रक्रियाभेदज्ञानम्।
4. नामधातोः वैचित्र्यावबोधः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. क्रियापदानां विभिन्नार्थे प्रयोगवैचित्र्यम् वर्णयिष्यन्ति।
2. औपदेशिक-आतिदेशिकधातूनां भेदम् कथयिष्यन्ति।
3. प्रातिपदिकानामपि धातुत्वम् प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. संक्षेपेण क्रियया विशेषार्थोपस्थापनकौशलं प्रदर्शयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.10	णिजन्तादिकण्ड्वन्तधातुप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. णिजन्तपदप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. सन्नन्तपदप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. यङन्तयङ्लुगन्तपदप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. नामधातुकण्ड्वन्तपदप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts) –

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः–4)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

2. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्।
3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2019), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पञ्चमः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. मिश्रः, हरेकान्त (पं.), (1999), *बृहद्धातुकुसुमाकरः*, दिल्ली : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.11: आत्मनेपदादिलकारार्थप्रयोगबोधः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अर्थपरिवर्त्तनेन कथं परस्मैपदात्मनेपदानां परिवर्त्तनं भवतीत्यस्य ज्ञानम्।
2. धातुसम्बन्धे प्रत्ययाः इत्यस्य यथायथं ज्ञानम्।
3. भूते भविष्यल्लकारस्य प्रयोगज्ञानम्।
4. भविष्यदर्थे भूतलकारस्य प्रयोगज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. प्रयोगावसरे धातुविषयकं विशिष्टवर्णनं करिष्यन्ति।
2. विभिन्नोपसर्गादियोगेन पदपरिवर्तनव्यवस्थाम् कथयिष्यन्ति।
3. संस्कृतभाषायां विभिन्नवाच्यप्रकारेण उपस्थापनकौशलं प्रदर्शयिष्यन्ति।
4. लकाराणाम् अर्थवैचित्र्यम् निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.11	आत्मनेपदादिलकारार्थ प्रयोगबोधः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. आत्मनेपदपरस्मैपदबोधः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. भावकर्मतिङन्तबोधः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. कर्मकर्तृतिङन्तबोधः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. लकारार्थविशेषबोधः सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्।

2. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
3. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2019), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (पञ्चमः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2020), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (षष्ठः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पाण्डेयः, विजयकुमार, (2016), *वैयाकरणभिमतोपग्रह (आत्मनेपद-परस्मैपद) मूलकविचाराणां पर्यालोचनम्*, वाराणसी : सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

द्वितीयवर्षः

प्रधानपाठ्यक्रमाः

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

तृतीयसत्रार्द्धः (Semester - 3)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1: कृदन्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. कृत्यप्रत्ययानां प्रयोगज्ञानम्।
2. कृत्प्रत्ययानां विभिन्नार्थेषु प्रयोगः।
3. क्त-क्तवतु-शतृ-शानचादीनां प्रयोगव्यवस्था।
4. नानाकृत्प्रत्यायान्तपदानं प्रयोगज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. कृत्प्रत्ययानां विशिष्टपरिचयं वक्ष्यन्ति।
2. धातूनां प्रातिपदिकरूपेण परिवर्तनं करिष्यन्ति।
3. कृत्प्रत्ययेषु बाध्यबाधकव्यवस्थां वर्णयिष्यन्ति।
4. व्यावहारिककृत्प्रत्ययान्तशब्दानां निष्पादनकौशलं प्रदर्शयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1	कृदन्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 1 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. कृत्यप्रत्ययान्तपदप्रक्रियाविज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. कारकादिपदमारभ्य परिस्कन्दपदनिष्पत्तिज्ञानं यावत् सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. प्रतिस्तब्धनिपातनमारभ्य जरच्छब्दप्रक्रियापर्यन्तज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. आदिवच्छब्दप्रक्रियामारभ्य पवित्रशब्दप्रक्रियापर्यन्तज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः–4)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

2. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रिराष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्।
3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2020), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (षष्ठः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. हेगडे, जनार्दन, (2014), *कृदन्तरूपनन्दिनी*, बेङ्गळूरु: संस्कृतभारती।
2. पाण्डेय, अरुणकुमार, (2023), *प्रत्ययगङ्गा* (सर्वज्ञभूषण), संस्कृतगङ्गा।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2: उणादिप्रत्ययान्तपदप्रक्रियाविज्ञानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. लोके नित्यव्यवहृतपदानाम् उणादिनिष्पन्नानां ज्ञानम्।
2. विभिन्नानाम् उणादिप्रत्ययानां ससूत्रं ज्ञानम्।
3. व्यवहार्यपदावलीनां व्युत्पत्तिज्ञानम्।
4. साध्वसाधुप्रयोगाणां विमर्शः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भाषायां प्रयुक्तविशेषप्रत्ययानां प्रयोगं करिष्यन्ति।
2. शब्दानां व्युत्पत्तिकल्पनाकौशलं प्रदर्शयिष्यन्ति।
3. उणादिप्रत्ययानां व्युत्पन्नाव्युत्पन्नत्वं निरूपयिष्यन्ति।
4. सामान्यप्रतीतशब्दानां व्युत्पत्तिपुरःसरं प्रत्ययप्रयोगं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2	उणादिप्रत्ययान्तपदप्रक्रिया विज्ञानम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रथमपादे उणादिप्रत्ययान्तपदप्रक्रियाविज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. द्वितीयपादे एण्वादिप्रत्ययान्तपदप्रक्रियाविज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. तृतीयपादे छित्वरादिनिपादनमारभ्य लक्ष्मीपदनिष्पत्तिपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. चतुर्थपञ्चमपादयोः वातप्रमीपदमारभ्य मङ्गलपदनिष्पत्तिपर्यन्तप्रक्रियाविज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः–4)*, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशन।
2. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रि-राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2022), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (षष्ठः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा-सुरभारती-प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. दयानन्द सरस्वती, (2024), *उणादि कोष* (सम्पा. पं. युधिष्ठिर मीमांसक), रामलाल कपूर ट्रस्ट।
2. रूपकिशोरशास्त्री, *उणादिनिरुक्तिव्युत्पत्तिकोषः*, उज्जयिनी : महर्षिसान्दीपनी-राष्ट्रीयवेदविद्याप्रतिष्ठान।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3: कृदन्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. क्त्वा-तुमुन्-घञ्-क्तिन्नित्यादिप्रत्ययानां ससूत्रं सार्थञ्च ज्ञानम्।
2. करणाधिकरणाद्यर्थेषु विधीयमानप्रत्ययानां ज्ञानम्।
3. परस्परविरोधप्रत्ययानां स्थलविशेषज्ञानम्।
4. सप्नः - यज्ञः - याच्ञा इत्यादीनां प्रचलितपदानां प्रकृतिप्रत्ययविभागपुरस्सरं ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. क्रियार्थक्रिया (असमापिता) निमित्तं निर्दिष्टानां प्रत्ययान्तानां प्रयोगं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. लकारार्थे कृदन्तप्रयोगान् कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. भाषाप्रयोगकौशलं प्रर्शयिष्यन्ति।
4. विभिन्नकृत्प्रत्ययानां परस्परम् उत्सर्गापवादविधिं निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3	कृदन्तप्रक्रियाविज्ञानम् - 2 सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. भविष्यति गम्यादिमारभ्य आप्लवपदनिष्पत्तिपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. अवग्राहशब्दमारभ्य निपठितिपदनिष्पत्तिपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. जराशब्दमारभ्य हित्वापदनिष्पत्तिपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. ल्यबन्तमारभ्य अन्वग्भूयपदनिष्पत्तिपर्यन्तप्रक्रियाज्ञानं सूत्रवृत्तिकण्ठपाठश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (1998), *सिद्धान्तकौमुदी 'बालमनोरमा'-व्याख्यासमलङ्कृता (खण्डः-4)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

2. भट्टोजिदीक्षितः, (2009), *सिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी)*, नवदेहली : श्रीलालबहादुरशास्त्रि-राष्ट्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्।
3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. गोविन्दाचार्यः (व्याख्याकारः), (2020), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (षष्ठः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. हेगडे, जनार्दन, (2014), *कृदन्तरूपनन्दिनी*, बेङ्गळूरु : संस्कृतभारती।
2. सर्वज्ञभूषण (अरुणकुमार पाण्डेय), (2023), *प्रत्ययगङ्गा*, संस्कृतगङ्गा।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4: प्रौढमनोरमायां पञ्चसन्ध्यन्तविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. व्याकरणशास्त्रे टीकाग्रन्थानां परिचयः।
2. शास्त्रे अन्योन्याश्रयदोषविषयकोऽवबोधः।
3. उपदेशपदार्थप्रसङ्गे विशेषः शास्त्रीयविचारः।
4. कौमुदीस्थपञ्चसन्धिपर्यन्तसूत्राणां सयुक्तिपदार्थविवेचनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शास्त्रस्थगूढरहस्यं वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. वर्णोपदेशक्रमे उपदिष्टमाहेश्वरसूत्रे पुनरुक्तवर्णरहस्यं वर्णयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. प्राच्यार्वाचीनशास्त्रकाराणां मतपरिशीलनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. विभिन्नटीकानां व्याख्यां करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4	**प्रौढमनोरमायां पञ्चसन्ध्यन्तविचारः**	**04**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. सञ्ज्ञापरिभाषनिरूपणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. अच्सन्धिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. प्रकृतिभावहल्सन्धिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. विसर्गस्वादिसन्धिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. शास्त्री, सीताराम (प्रो.), (1992), *प्रौढमनोरमा*, वाराणसी : काशीहिन्दूविश्वविद्यालयः।
2. त्रिपाठी, डॉ. जयशङ्करलाल, (2007), *प्रौढमनोरमा*, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।
3. सभापति-शर्मोपाध्यायः, (2012), *प्रौढमनोरमा (अव्ययीभावान्ता)*, वाराणसी : वाणी-विलास-प्रकाशनम्।

4. वैद्यनाथझा, डॉ. (सम्पा.), (2012), *प्रौढमनोरमा (प्रथमः भागः)*, जयपुर : रचना प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. भट्टोजिदीक्षितः, *शब्दकौस्तुभः* (सम्पादकः श्रीपादसत्यनारायणमूर्तिः), तिरुपतिः : राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5: प्रौढमनोरमायाम् अजन्तपदविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. शास्त्रीयविचाराणां विमर्शात्मकं ज्ञानम्।
2. सन्निपातपरिभाषायाः प्रयोगात्मकं ज्ञानम्।
3. विश्वपाशब्दविषये विशेषविचारः।
4. सीतायाः पतये नमः इत्यादिप्रसङ्गे विशेषावगाहनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भट्टोजिदीक्षितमते प्रातिपदिकस्वरूपं कथयिष्यन्ति।
2. प्रातिपदिकानाम् एकशेषव्यवस्थां वर्णयिष्यन्ति।
3. एकाधिकारसञ्ज्ञाव्यवस्थाविषयकं निरूपणं करिष्यन्ति।
4. नित्यस्त्रीलिङ्गशब्दानां प्रत्ययविशेषव्यवस्थां व्याख्यास्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5	प्रौढमनोरमायाम् अजन्तपदविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अर्थवत्सूत्रतः सर्वनामान्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. 'जरायाः जरसन्यतरस्याम्' इत्यतः अजन्तपुल्लिङ्गान्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. अजन्तस्त्रीलिङ्गविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. अजन्तनपुंसकलिङ्गविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जयकृष्णदास हरिदासगुप्तः, (1920), *प्रौढमनोरमा (प्रभा)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस।
2. गोपालशास्त्री नेने (सम्पादकः), (1996), *प्रौढमनोरमा (स्त्रीप्रत्ययान्तः द्वितीयः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस।

3. सभापति-शर्मोपाध्यायः, (2012), *प्रौढमनोरमा (अव्ययीभावान्ता)*, वाराणसी : वाणी-विलास-प्रकाशनम्।
4. वैद्यनाथझाः (सम्पादकः), (2012), *प्रौढमनोरमा (प्रथमः भागः)*, जयपुर : रचना प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. भट्टोजिदीक्षितः, (सम्पादकः श्रीपादसत्यनारायणमूर्तिः), *शब्दकौस्तुभः*, तिरुपतिः : राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

चतुर्थसत्रार्द्धः (Semester - 4)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6: प्रौढमनोरमायां हलन्तपदविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. युक्तिप्रतियुक्तिपुरस्सरं हलन्ते शास्त्रीयस्थलानामनुशीलनम्।
2. युष्मदस्मत्स्थले वैकल्पिकरूपविषये विशेषावगाहनम्।
3. स्त्रीलिङ्गशब्दानां विशेषरूपप्रकियाज्ञानम्।
4. हलन्तनपुंसकशब्दानां विशेषस्थलेषु शास्त्रीयज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शास्त्रकारैरुक्तविशेषस्थलानां सविशेषं परिचयं वक्ष्यन्ति।
2. युष्मदस्मद्स्थले विशेषशास्त्रीयविचारान् उपस्थापयिष्यन्ति।
3. हलन्तस्त्रीलिङ्गशब्दानां शास्त्रीयविचारपुरःसरं निरूपणं करिष्यन्ति।
4. हलन्तनपुंसकलिङ्गशब्दान् शास्त्रीयविचारपुरःसरं निरूपणं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6	प्रौढमनोरमायां हलन्तपदविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. 'हो ढः' इत्यतः 'स्कोः संयोगाद्योरन्ते च' इति यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. 'तदोः सः सावनन्त्ययोः' इत्यतः 'न मु ने' इति यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. हलन्तस्त्रीलिङ्गविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. हलन्तनपुंसकलिङ्गविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जयकृष्णदास हरिदासगुप्तः, (1920), *प्रौढमनोरमा (प्रभा)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस।

2. नेने, पं. गोपालशास्त्री (सम्पादकः), (1996), *प्रौढमनोरमा (स्त्रीप्रत्ययान्तः द्वितीयः भागः) (जयकृष्णदास हरिदासगुप्तः द्वारा सम्पादितम्)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस।
3. झा, डॉ. वैद्यनाथ (सम्पादकः), (2012), *प्रौढमनोरमा (प्रथमः भागः)*, जयपुर : रचना प्रकाशन।
4. सभापति-शर्मोपाध्यायः, श्री., (2012), *प्रौढमनोरमा (अव्ययीभावान्ता)*, वाराणसी : वाणी-विलास-प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. भट्टोजिदीक्षितः, श्री, (सम्पादकः श्रीपादसत्यनारायणमूर्तिः), *शब्दकौस्तुभः*, तिरुपतिः : राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.7: प्रौढमनोरमायाम् अव्ययस्त्रीप्रकरणविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अव्ययानां प्रसङ्गे विशेषपदव्युत्पत्तिज्ञानम्।
2. क्त्वा-तुमुन्नादिप्रत्ययान्तानाम् अव्ययज्ञानम्।
3. "स्त्रियाम्" इत्यधिकारसूत्रस्य विमर्शात्मकं ज्ञानम्।
4. टाप्-डाप्-चाप्- ङीप्-ङीष्-ङीन्प्रत्ययानां स्थलभेदज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वाङ्मये स्थितानाम् अव्ययपदानां विशेषरूपेण परिचयं वक्ष्यन्ति।
2. निपात-अव्यय-उपसर्ग-गतीत्यादीनां सूक्ष्मभेदस्य प्रतिपादनं करिष्यन्ति।
3. भाष्योक्तलिङ्गविमर्शं करिष्यन्ति।
4. शास्त्रोक्त-स्वाङ्ग-जाति-प्रमुखानां स्वरूपं निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.7	प्रौढमनोरमायाम् अव्ययस्त्रीप्रकरणविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अव्ययप्रकरणविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. 'स्त्रियाम्' इत्यतः 'टिड्ढाणञ्...०' पर्यन्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. 'यञश्च' इत्यतः 'स्वाङ्गाच्चोपसर्जनादसंयोगोपधात्' पर्यन्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. 'नासिकोदरौष्ठ......०' इत्यतः 'यूनस्तिः' पर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. हरिदासगुप्तः, जयकृष्णदास, (1920), *प्रौढमनोरमा (प्रभा)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस।
2. नेने, पं. गोपालशास्त्री (सम्पादकः), (1996), *प्रौढमनोरमा (स्त्रीप्रत्ययान्तः द्वितीयः भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस (प्रकाशकः जयकृष्णदास हरिदासगुप्तः)।

3. सभापति-शर्मोपाध्यायः, श्री., (2012), *प्रौढमनोरमा (अव्ययीभावान्ता)*, वाराणसी : वाणी-विलास-प्रकाशनम्।
4. पाण्डेयः, डॉ. रमाकान्त, (2016), *प्रौढमनोरमा*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. भट्टोजिदीक्षितः, श्री, *शब्दकौस्तुभः* (सम्पादकः श्रीपादसत्यनारायणमूर्तिः), तिरुपतिः : राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.8: भाषापाकाः भाषाशास्त्रपरिचयश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. नित्यव्यवहृतपदावलीनां परिष्कारः।
2. ससूत्रं प्रमाणेन सह साधुशब्दविमर्शः।
3. वाङ्मये प्रयुक्तानामसाधुशब्दानां ज्ञानम्।
4. शब्दसाधुविषये तार्किकबुद्धेः विकासः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. साध्वसाधुशब्दानां सप्रमाणं निरूपणं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. शास्त्रस्य प्रायोगिकपक्षस्य उद्धरणं करिष्यन्ति।
3. ग्रन्थेषु प्रयुक्तानाम् अपाणिनीयप्रयोगाणां साध्वसाधुविचारसामर्थ्यं सम्पादयिष्यन्ति।
4. लेखनजन्यत्रुटीनां प्रमाणसहितविवेचनं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.8	भाषापाकाः भाषाशास्त्रपरिचयश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. भाषापाकः - 1 — **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. भाषापाकः - 2 — **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. भाषापाकः - 3 — **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. भाषाशास्त्रपरिचयः — **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गणपतिशास्त्रि, टी, (1909), *दुर्घटवृत्तिः*, त्रिवेन्द्रम् : महामहिम श्रीमूलकरामवर्मकुलशेखरमहाराजशासन राजकीयमुद्रणयन्त्रालय।
2. शास्त्री, डॉ. चारुदेव, (1976), *वाग्व्यवहारादर्श*, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
3. हेगडे आचार्य, जनार्दन, *भाषापाकः* (1, 2, 3 भागाः), बेङ्गळूरु : संस्कृतभारती।

4. हेगडे आचार्य, जनार्दन, (2010), *शब्दिकौमुदी*, बेङ्गळूरु : संस्कृतभारती।
5. शास्त्री, डॉ. चारुदेव, (2019), *शब्दापशब्दविवेकः*, दिल्ली : नाग पब्लिशर्स।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.9: परमलघुमञ्जूषायां शक्त्यादितात्पर्यान्तविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. आर्थिकग्रन्थानां परिचयः।
2. व्याकरणे वृत्तिपदार्थविमर्शः।
3. व्याकरणनये लक्षणावृत्तितिरस्कारज्ञानम्।
4. ध्वनिस्फोटयोः विभागपुरस्सरं ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्याकरणशास्त्रस्य दार्शनिकपक्षम् उपस्थायिष्यन्ति।
2. शास्त्रान्तरमतानि चिन्तनमन्थनपुरःसरं निरूपयिष्यन्ति।
3. शब्दशक्तौ लक्षणाशक्तेः व्यावृत्तिपुरःसरं वैयाकरणसम्प्रदायज्ञानं वर्णयिष्यन्ति।
4. व्याकरणशास्त्रोक्तपारिभाषिकस्फोटपदार्थस्य रहस्यं कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.9	परमलघुमञ्जूषायां शक्त्यादितात्पर्यान्तविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. शक्तिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. लक्षणाव्यञ्जनाविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. स्फोटविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. आकाङ्क्षादितात्पर्यान्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नागोजिभट्ट, श्री, / शुक्ल, पं. कालिकाप्रसाद, (1961), *परमलघुमञ्जूषा*, बड़ौदा : संस्कृतमहाविद्यालयः, महाराजसयाजिरावविश्वविद्यालयः।
2. नागोजिभट्ट, श्री, (2003), *परमलघुमञ्जूषा* (पं. नित्यानन्द पन्त पर्वतीय कृत टिप्पणी सहिता), वाराणसी : जयकृष्णदास हरिदासगुप्तः – चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस।

3. नागोजिभट्ट, श्री, / दहाल, आचार्य लोकमणि, (2011), *परमलघुमञ्जूषा*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. नागोजिभट्ट, श्री, / मिश्र, पं. वंशीधर, (2014), *परमलघुमञ्जूषा* (वंशी व्याख्या), गया : ग्राम चन्दौत, पोस्ट अम्बा।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.10: महाभाष्ये शब्दपरिभाषादिज्ञानं प्रत्याहारज्ञानं च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. महाभाष्यस्य परिचयः तट्टीकासम्पत्तेश्च ज्ञानम्।
2. साध्वसाधुशब्दप्रयोगप्रयोजनविमर्शः।
3. व्याकरणपदेन कस्यावबोध इत्यस्य ज्ञानम्।
4. प्रत्याहाराणां प्रयोजनज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. लोके वेदे च व्याकरणशास्त्राध्ययनस्य प्रयोजनं कथयिष्यन्ति।
2. शब्दस्य प्रयोगाप्रयोगविस्तृतिपरिचयं वक्ष्यन्ति।
3. शब्दार्थसम्बन्धनिर्णयं करिष्यन्ति।
4. व्याकरणपदार्थज्ञानं प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. शास्त्रीयवर्णप्रयोजनं वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.10	महाभाष्ये शब्दपरिभाषादिज्ञानं प्रत्याहारज्ञानं च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. 'अथ शब्दानुशासनम्' इत्यारभ्य धर्मनियमाधिकरणपर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. 'अस्त्यप्रयुक्तः' इत्यारभ्य प्रथमाह्निकान्तं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. 'अ इ उ ण्' इत्यतः 'ए ओ ङ्' इति सूत्रविचारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. 'ह य व र ट्' इत्यतः द्वितीयाह्निकान्तं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गुरुप्रसादशास्त्री, (सम्पादकः), (2001), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, दिल्ली : प्रतिभा प्रकाशन।
2. भार्गवशास्त्रिजोशी, (2004), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, दिल्ली : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।

3. जयशङ्करलालत्रिपाठी, (2004), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।
4. युधिष्ठिरमीमांसकः, (व्याख्याकारः), (2021), *महाभाष्यम्*, हरिद्वार : रामलालकपूरट्रस्ट।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. ललितकुमारमण्डल, (2009), *महाभाष्य में लौकिकन्याय एवं लौकोक्तियाँ*, दिल्ली : परिमल पब्लिकेशन।
2. ई०पि०जी० पाठशाला, *महाभाष्यव्याख्यानमाला*, ई०पि०जी० पाठशाला : अन्तर्जालम्।

तृतीयवर्षः
प्रधानपाठ्यक्रमाः

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

पञ्चमसत्रार्द्धः (Semester - 5)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1: प्रौढमनोरमायां कारकार्थविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. कारकपदार्थस्य विशेषज्ञानम्।
2. कर्म-करण-सम्प्रदानादीनां सयुक्तिकं ज्ञानम्।
3. "अवधिः" इत्यस्य विशेषज्ञानम्।
4. षष्ठीविभक्तेः विधानप्रतिषेधज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. परिष्कारशैल्या सञ्ज्ञापुरःसरं विभक्त्यर्थं वदिष्यन्ति।
2. कौमुद्याः मूलपङ्क्तेः रहस्यं निरूपयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. विशेषेण सम्बोधनपदार्थं प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. करण-सम्प्रदान-अपादानादीनां कारकाणां परिष्कारपद्धतिं कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1	प्रौढमनोरमायां कारकार्थविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. कर्तृ-कर्मकारकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. करण-सम्प्रदान-अपादान-कारकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. षष्ठीविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. अधिकरणकारकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जयकृष्णदास हरिदासगुप्तः, (1920), *प्रौढमनोरमा (प्रभा)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरिज ऑफिस।

2. (2011), *प्रौढमनोरमा (रत्नप्रकाशिका-भावप्रकाश-सरला इति टीकीत्रयविभूषिता, अव्ययीभावान्तोभागः)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत भवन।
3. सभापति-शर्मोपाध्यायः, (2012), *प्रौढमनोरमा (अव्ययीभावान्ता)*, वाणी-विलास-प्रकाशनम्।
4. पाण्डेयः रमाकान्त, (2016), *प्रौढमनोरमा*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2: वाक्यपदीये शब्दब्रह्मविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. व्याकरणे दार्शनिकप्रस्थानस्य परिचयः।
2. भर्तृहर्युक्तव्याकरणस्मृतेः महत्त्वज्ञानम्।
3. व्याकरणे अभ्यासादृष्टादिविशेषप्रमाणानां ज्ञानम्।
4. ध्वनिस्फोटपदार्थयोः विशेषज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्याकरणशास्त्रस्य दार्शनिकत्वं कथयिष्यन्ति।
2. शब्दब्रह्मणः स्वरूपं वक्ष्यन्ति।
3. व्याकरणशास्त्रदृष्ट्या प्रमाणानां वर्णनं करिष्यन्ति।
4. ध्वनिस्फोटयोः सूक्ष्मभेदम् प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. अपभ्रंशानां साधुत्वासाधुत्वं निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2	वाक्यपदीये शब्दब्रह्मविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. 1 तः 37 कारिकापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. 38 तः 76 कारिकापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. 77 तः 114 कारिकापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. 115 तः 156 कारिकापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भर्तृहरिः, पं. वेदानन्दझाः, (2002), *वाक्यपदीयब्रह्मकाण्डः*, दिल्ली : मन्दाकिनी संस्कृत विद्वत्परिषद्।

2. भर्तृहरिः, सूर्यनारायणशुक्लः, रामगोविन्दशुक्लः, (2012), *वाक्यपदीयब्रह्मकाण्डः*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
3. विद्यावाचस्पतिः, प्रो. हरिनारायण तिवारी, (2015), *वाक्यपदीयम् (ब्रह्मकाण्डम्)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सिरीज़ ऑफिस।
4. सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः, (2016), *वाक्यपदीयब्रह्मकाण्डः (हरिवृषभकृतया स्वोपज्ञवृत्त्या अम्बाकर्तृव्याख्यया च सहितम्)*।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. चतुर्वेदी, मिथिलेश (संपादक), (2021), *वाक्यपदीय विमर्श*, आर्यन बुक इण्टर्नेशनल।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3: लघुशब्देन्दुशेखरे पञ्चसन्ध्यन्तविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. नव्यव्याकरणस्य परिचयज्ञानम्।
2. नागेशस्य प्रतिपादनशैलीपरिचयः।
3. अन्योन्याश्रयदोष-प्रत्याहार-उपदेशपदार्थविमर्शेत्यादीनां विशिष्टं शास्त्रीयं ज्ञानम्।
4. भाष्यप्रमाणानां समीक्षणज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्याकरणशास्त्रस्य वेदाङ्गत्वं निरूपयिष्यन्ति।
2. शास्त्रोक्तान्योन्याश्रयदोषादीनां स्वरूपं प्रतिपादयिष्यन्ति।
3. शास्त्रासिद्धत्वकार्यासिद्धत्वपक्षयोः विमर्शं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. जातिव्यक्तिपक्षाणां स्वरूपं कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3	लघुशब्देन्दुशेखरे पञ्चसन्ध्यन्तविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. सञ्ज्ञापरिभाषविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. अच्सन्धिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. प्रकृतिभावहल्सन्धिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. विसर्गस्वादिसन्धिविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. बालशास्त्री, डॉ., (1992), *लघुशब्देन्दुशेखरः (टीकाषट्कोपेतः, खण्ड-1)*, वाराणसी : वाणी-विलास-प्रकाशन।
2. ब्रह्मदत्त द्विवेदी, श्री., (2008), *लघुशब्देन्दुशेखरः (राधिका)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज ऑफिस।

3. वैकुण्ठनाथशास्त्री, श्री., (2013), *लघुशब्देन्दुशेखरः (पञ्चसन्ध्यन्तो भागः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्, (2016), *लघुशब्देन्दुशेखरः (सम्पूर्ण, खण्ड 1, 2)*, वाराणसी।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. द्विवेदी, शिवप्रसाद, *लघुशब्देन्दुशेखरसोपानम्*, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.4: महाभाष्ये तृतीयचतुर्थपञ्चमाह्निकानि

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. महाभाष्ये सूत्रविवरणस्य शैलीज्ञानम्।
2. शब्दानुशासने प्रथमसूत्रनिवेशस्य विशेषज्ञानम्।
3. वर्णानामुच्चारणप्रयत्नादीनां मूलज्ञानम्।
4. शास्त्रे एकस्मिन् वर्णे आद्यन्तवदारोपज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. अष्टाध्याय्यां वृद्धिपदस्य मङ्गलार्थकत्वमपि इत्युपस्थापयिष्यन्ति।
2. शास्त्रे तच्छेषपक्षतदपवादपक्षं निरूपयिष्यन्ति।
3. आस्यप्रयत्नपरकविषयाणां प्रातिशाख्यमुखेन वर्णयिष्यन्ति।
4. एकस्मिन् वर्णे आद्यन्तवद्भावविचारं कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.4	महाभाष्ये तृतीयचतुर्थपञ्चमाह्निकानि	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. तृतीयाह्निकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. चतुर्थाह्निकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. पञ्चमाह्निके ईदूदेदित्यारभ्य ईदूताविति सूत्रपर्यन्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. पञ्चमाह्निके दाधा घ्वदाबित्यारभ्य क्तक्तवतू निष्ठेति सूत्रपर्यन्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पादकः), (2001), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, दिल्ली : प्रतिभा-प्रकाशन।
2. भार्गव शास्त्री जोशी, (2004), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, दिल्ली : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।
3. आचार्य जयशङ्करलाल त्रिपाठी, (2004), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।

4. युधिष्ठिर मीमांसकः (व्याख्याकारः), (2021), *महाभाष्यम्*, हरियाणा : रामलाल-कपूर-ट्रस्ट।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. मिश्र, डॉ. देवस्वरूप, (1978), *महाभाष्यनिगूढाकृतयः*, वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय।
2. नरसिंहशास्त्री, डॉ. राणी लक्ष्मी, (2004), *महाभाष्ये लौकिकन्यायाः*, राजमण्डरी : रोहिणी पब्लिकेशन।
3. मण्डल, डॉ. ललितकुमार, (2009), *महाभाष्य में लौकिकन्याय एवं लौकोक्तियाँ*, दिल्ली : परिमल पब्लिकेशन।
4. शुक्ल, डॉ. भगवत् शरण, (2012), *महाभाष्यतत्त्वविमर्शः*, वाराणसी : किशोर विद्या निकेतन।
5. ई. पि. जी पाठशाला, *महाभाष्यव्याख्यानमाला*, ई. पि. जी पाठशाला-अन्तर्जालम्।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.5: परिभाषेन्दुशेखरे शास्त्रत्वसम्पादनोद्देशकथनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. व्याकरणे वाचनिकज्ञापकन्यायसिद्धपरिभाषाणां परिचयः।
2. संज्ञापरिभाषाविषये शास्त्रीयप्रवृत्तिज्ञानम्।
3. वर्णानामान्तर्यविषये विशेषज्ञानम्।
4. भाव्यमानपदार्थविमर्शज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शास्त्रीयपरिभाषाकारादीनां परिचयं वक्ष्यन्ति।
2. विधिसूत्राणां शास्त्रत्वसम्पादनं वर्णयिष्यन्ति।
3. अनुबन्धानाम् अवयवानवयवत्वनिरूपणं करिष्यन्ति।
4. आगमानाम् अवयवत्वानवयवत्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. उणादिप्रत्ययनिष्पन्नानां पदानां व्युत्पन्नाव्युत्पन्नत्वपक्षम् उपस्थापयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.5	परिभाषेन्दुशेखरे शास्त्रत्वसम्पादनोद्देशकथनम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरित्यारभ्य कार्यमनुभवन्निति परिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. यदागमपरिभाषातः क्वचिदेकदेशोप्यनुवर्तते इति परिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. भाव्यमानपरिभाषातः कृद्ग्रहणे गतिकारकोपपदपरिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. पदाङ्गाधिकारपरिभाषातः एकदेशविकृतपरिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आनन्दाश्रम मुद्रणालय, (1913), *परिभाषेन्दुशेखरः (गदाटीका)*, पुणे।
2. महामहोपाध्याय श्री जयदेव शर्मा मिश्र, (2009), *परिभाषेन्दुशेखरः (विजयासहितः)*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

3. श्रीनागोजिभट्टः/आचार्य विश्वनाथ मिश्र, (2011), *परिभाषेन्दुशेखरः (सुबोधिनी)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. तात्याशास्त्री, (2012), *परिभाषेन्दुशेखरः (भूतितिलकेन विभूषितः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

षष्ठसत्रार्द्धः (Semester - 6)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.6: भूषणसारे धात्वर्थलकारार्थविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. व्याकरणे आर्थिकधारायाः विशेषपरिचयः।
2. धातोः शास्त्रीयार्थस्य परिज्ञानम्।
3. आख्यातार्थविषये नानादर्शनानां मतज्ञानम्।
4. लकाराणां शास्त्रीयार्थज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्याकरणशास्त्रस्य दार्शनिकपरम्पराम् वर्णयिष्यन्ति।
2. फलव्यापारादिपारिभाषिकशब्दानां वर्णनं करिष्यन्ति।
3. वाक्यबोधप्रसङ्गे पदानां परस्परान्वयबोधपुरःसरं शाब्दबोधं व्याख्यास्यन्ति।
4. दर्शनेतरमतमन्थनपुरःसरं व्याकरणसम्प्रदायस्य मतम् उपस्थापयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.6	भूषणसारे धात्वर्थलकारार्थविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. धात्वर्थे आदितः त्रयोदशकारिकां यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. धात्वर्थे चतुर्दशकारिकातः एकविंशकारिकां यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. लकारार्थे आदितः लिडर्थं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. लकारार्थे लुडर्थात् लृङर्थं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्। (2011), *वैयाकरणभूषणसारः (प्रभा)*, वाराणसी।
2. बालशास्त्री, प्रो, (2012), *वैयाकरणभूषणसारः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
3. द्विवेदी, डॉ. चन्द्रिकाप्रसाद, (2013), *वैयाकरणभूषणसारः (दर्पणः)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठानम्।
4. कौण्डभट्टः, (2013), *वैयाकरणभूषणसारः* (मधुसूदन पेन्ना, व्याख्याता), दिल्ली: न्यू भारतीय बुक कार्पोरेशन; वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
5. रामकृष्णमाचार्यः, (2015), *वैयाकरणभूषणसारः (नृसिंहप्रिया)*, गुजरात : श्री सोमनाथ संस्कृत यूनिवर्सिटी।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.7: महाभाष्ये षष्ठसप्तमाष्टमनवमाह्निकानि

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. सर्वनामसंज्ञासूत्राणाम् अव्ययसंज्ञासूत्राणां च बोधनम्।
2. परिभाषासूत्राणां लौकिकोदाहरणैः सह बोधनम्।
3. अतिदेशसूत्राणां बोधनम्।
4. प्रत्ययानाम् अदर्शनादिविषयबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. सर्वनामसंज्ञायाः अन्वर्थत्वं कथयिष्यन्ति।
2. परिभाषासूत्राणां विध्युपकारकत्वं सोदाहरणं निरूपयिष्यन्ति।
3. लक्ष्यसाधने अतिदेशनियमानां महत्त्वं कथयिष्यन्ति।
4. लोपादिसंज्ञानां भेदे प्रयोजनम् प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.7	महाभाष्ये षष्ठसप्तमाष्टमनवमाह्निकानि	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. षष्ठाह्निकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. सप्तमाह्निकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. अष्टमाह्निकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. नवमाह्निकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गुरुप्रसादशास्त्री, श्री (सम्पादकः), (2001), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, दिल्ली : प्रतिभा प्रकाशन।
2. भार्गवशास्त्री जोशी, श्री, (2004), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, दिल्ली : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।

3. जयशङ्करलाल त्रिपाठी, आचार्य, (2004), *व्याकरणमहाभाष्यम्*, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।
4. युधिष्ठिरमीमांसकः (व्याख्याकारः), (2021), *महाभाष्यम्*, हरियाणा : राम लाल कपूर ट्रस्ट।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. देवस्वरूपमिश्रः, डॉ, (1978), *महाभाष्यनिगूढाकृतयः*, वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय।
2. राणी लक्ष्मी नरसिंहशास्त्री, डॉ, (2004), *महाभाष्ये लौकिकन्यायाः*, राजमण्डरी : रोहिणी पब्लिकेशन।
3. भगवत् शरण शुक्लः, डॉ, (2012), *महाभाष्यतत्त्वविमर्शः*, वाराणसी : किशोर विद्या निकेतन।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.8: परिभाषेन्दुशेखरे बाधबीजनिरूपणम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. शास्त्रे उत्सर्गापवादपदार्थानां ज्ञानम्।
2. नित्यान्तरङ्गादिशास्त्रीयपदानां सयुक्तिकं ज्ञानम्।
3. शास्त्रे लौकिकन्यायानां सञ्चारज्ञानम्।
4. परस्परसूत्राणां बलाबलज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. शास्त्राणां बाध्यबाधकभावविज्ञानं निरूपयिष्यन्ति।
2. अन्तरङ्गबहिरङ्गपदार्थज्ञानं प्रतिपादयिष्यन्ति।
3. लौकिकन्यायैः शास्त्राणां विशिष्टार्थावबोधं कथयिष्यन्ति।
4. अपवादपदार्थस्य ज्ञानपुरःसरं तस्य सर्वशास्त्रापेक्षया बलीयस्त्वावबोधं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.8	परिभाषेन्दुशेखरे बाधबीजनिरूपणम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. पूर्वपरनित्यान्तरङ्गापवादानामित्यारभ्य स्वरभिन्नस्य प्राप्नुवन्निति परिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. असिद्धं बहिरङ्गम् इत्यारभ्य अन्तरङ्गादपि अपवादो बलीयानिति परिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. येन नाप्राप्ते यो विधिरित्यतः पूर्वं ह्यपवादाः इति परिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. प्रकल्प्य चापवादविषयमित्यतः उभयनिर्देशे पञ्चमीति परिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आनन्दमुद्रणालय (1916), *परिभाषेन्दुशेखरः (गदाटीका)*, पुणे।
2. जयदेवशर्ममिश्रः, महामहोपाध्यायश्री (2009), *परिभाषेन्दुशेखरः (विजयासहितः)*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

3. नागोजिभट्टः, श्री/आचार्यविश्वनाथमिश्र (2011), *परिभाषेन्दुशेखरः (सुबोधिनी)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. नागोजिभट्टः, श्री/तात्याशास्त्रि, म.म.कै। (2012), *परिभाषेन्दुशेखरः (भूतितिलकेन विभूषितः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.9: परमलघुमञ्जूषायां धात्वर्थनिरूपणात् समासादिवृत्त्यन्तविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. नव्यमतालोडनपुरस्सरं धात्वर्थज्ञानम्।
2. एकार्थीभावपदार्थज्ञानम्।
3. निपातार्थज्ञानम्।
4. लकारार्थज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. नागेशदृष्ट्या धात्वर्थादिविचारान् प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. निपातानां द्योतकत्ववाचकत्वभेदम् निरूपयिष्यन्ति।
3. समासादिवृत्तिषु नागेशमतवैलक्षण्यम् वर्णयिष्यन्ति।
4. लकारार्थे भूषणादिमतविभिन्नताम् व्याख्यास्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.9	**परमलघुमञ्जूषायां धात्वर्थनिरूपणात् समासादिवृत्त्यन्तविचारः**	**04**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. धात्वर्थनिपातार्थनिर्णयौ। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. लकारार्थकारकनिर्णयौ। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. नामार्थनिर्णयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. समासादिवृत्त्यर्थनिर्णयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नागेशभट्टः, श्री, (2006), *परमलघुमञ्जूषा*, व्याख्याता: आचार्य लोकमणि दाहाल, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.10: भूषणसारे सुबर्थसमासशक्तिस्फोटनिर्णयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. विभिन्नविभक्तीनां शास्त्रीयार्थपरिज्ञानम्।
2. अवधि-उद्देश्य-आश्रयादिशास्त्रीयपदानां सविशेषं ज्ञानम्।
3. समासे एकार्थीभावस्य व्यपेक्षायाश्च विविच्य ज्ञानम्।
4. वैयाकराणानां स्फोटसिद्धान्तस्य परिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्यवहारे प्रयुज्यमानानां नामपदानाम् गभीरार्थं कथयिष्यन्ति।
2. विभिन्नसमासार्थशक्तिम् प्रतिपादयिष्यन्ति।
3. शब्दविषये वैयाकरणसिद्धान्तान् निरूपयिष्यन्ति।
4. वैयाकरणमते परमपदार्थस्फोटम् वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.10	भूषणसारे सुबर्थसमासशक्तिस्फोटनिर्णयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. सुबर्थनिर्णयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. समासशक्तिनिर्णयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. स्फोटनिर्णयः - 1 **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. स्फोटनिर्णयः - 2 **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. कौण्डभट्टः, (2005), *वैयाकरणभूषणसारः*, सम्पादकः चन्द्रिकाप्रसादद्विवेदी, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।

2. कौण्डभट्टः, (2013), *वैयाकरणभूषणसारः* (मधुसूदन पेन्ना, व्याख्याता), दिल्ली: न्यू भारतीय बुक कार्पोरेशन; वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
3. कौण्डभट्टः, (2016), *वैयाकरणभूषणसारः*, व्याख्याता श्रीपेरीसूर्यनारायणशास्त्री, तिरुपति : श्री वेङ्कटेश्वरवेदविश्वविद्यालयः।

चतुर्थवर्षः
प्रधानपाठ्यक्रमाः

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

सप्तमसत्रार्द्धः (Semester - 7)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1: लघुशब्देन्दुशेखरे अजन्तपदविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अजन्तपदविश्लेषणम्।
2. अजन्ते नागेशमतप्रतिपादनम्।
3. कौमुदीप्रौढमनोरमयोः विशदनम्।
4. भाष्यप्रमाणानां समीक्षणज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. पारिष्कृतमर्थवत्त्वं वक्ष्यन्ति।
2. नागेशस्य भाष्यप्रामाणत्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
3. अजन्तपदविषये सूक्ष्मविचारान् वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. सूत्रं विषयं वा अधिकृत्य वाक्यार्थविचारं प्रस्तोतुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1	लघुशब्देन्दुशेखरे अजन्तपदविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अजन्तपुंल्लिङ्गविचारः - 1 **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. अजन्तपुंल्लिङ्गविचारः - 2 **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. अजन्तस्त्रीलिङ्गविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. अजन्तनपुंसकविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. बालशास्त्री, डॉ. (1992), *लघुशब्देन्दुशेखरः (टीकाषट्कोपेतः, खण्ड-1)*, वाराणसी : वाणी विलास प्रकाशन।
2. द्विवेदी, श्रीब्रह्मदत्त (2008), *लघुशब्देन्दुशेखरः (राधिका)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज ऑफिस।

3. शास्त्री, श्रीवैकुण्ठनाथ (2013), *लघुशब्देन्दुशेखरः, पञ्चसन्ध्यन्तो भागः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. (2016), *लघुशब्देन्दुशेखरः (सम्पूर्ण, खण्ड 1, 2)*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. द्विवेदी, शिवप्रसाद, *लघुशब्देन्दुशेखरसोपानं*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2: परिभाषेन्दुशेखरे शास्त्रशेषनिरूपणम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. विध्युपकारकपरिभाषाणां ज्ञानम्।
2. शास्त्रलोकवाचनिकसिद्धपरिभाषाणां ज्ञानम्।
3. लक्ष्यसाधनाय परिभाषाणाम् उपकारकत्वबोधनम्।
4. प्रत्ययस्वरादिषु परिभाषाणां प्रवृत्त्यप्रवृत्तिबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. विभिन्नविषयेषु परिभाषाणां संचारं निरूपयिष्यन्ति।
2. परिभाषाणां सप्रमाणं नित्यानित्यत्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
3. परिभाषाणां प्रतिपादने नागेशस्य भाष्यप्रामाण्यम् प्रस्तोष्यन्ति।
4. प्रत्ययस्वरादीन् आश्रित्य परिभाषाणां प्रवृत्तिं कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2	परिभाषेन्दुशेखरे शास्त्रशेषनिरूपणम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रातिपदिकग्रहणपरिभाषातः तदनुबन्धकपरिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. क्वचित् स्वार्थिका इत्यारभ्य सर्वविधिभ्य इति परिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. प्रकृतिग्रहणपरिभाषातः गामादाग्रहणपरिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. प्रत्येकं वाक्यपरिसमाप्तिमारभ्य अर्धमात्रालाघवपरिभाषापर्यन्तम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आनन्दमुद्रणालय (1916), *परिभाषेन्दुशेखरः (गदाटीका)*, पुणे।
2. शर्मा, जयदेवशर्ममिश्र, महामहोपाध्यायश्री (2009), *परिभाषेन्दुशेखरः (विजयासहितः)*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

3. नागोजिभट्टः, श्री/मिश्र, आचार्यविश्वनाथ (2011), *परिभाषेन्दुशेखरः (सुबोधिनी)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. नागोजिभट्टः, श्री/तात्याशास्त्रि, म.म.कै. (2012), *परिभाषेन्दुशेखरः (भूतितिलकेन विभूषितः)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3: लघुशब्देन्दुशेखरे कारकार्थविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. उद्ग्रन्थे प्रतिपादितकारकपदार्थविमर्शज्ञानम्।
2. विभक्तिकारकयोः विविच्यज्ञानम्।
3. अभिहित-अनभिहितादिपारिभाषिकपदानां ज्ञानम्।
4. कर्म-सम्प्रदान-अपादान-अधिकरणानां भेदज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्याकरणे कारकप्रमेयभागं वक्ष्यन्ति।
2. प्रातिपदिकार्थविशेषविचारान् प्रतिपादयिष्यन्ति।
3. विभक्त्यर्थविशेषविचारान् निरूपयिष्यन्ति।
4. कारकार्थविचारे नागेशमतम् उपस्थायिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3	लघुशब्देन्दुशेखरे कारकार्थविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रातिपदिकार्थविचारमारभ्य अनीप्सितकर्मपर्यन्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. अकथितपदार्थमारभ्य अङ्गविकारपर्यन्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. इत्थम्भूतलक्षणमारभ्य दिवस्तदर्थपर्यन्तविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. विभाषोपसर्गमारभ्य कारकसमाप्तिं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नागेशभट्टः, श्री, मूर्ति, श्रीपादसत्यनारायण (2007), *लघुशब्देन्दुशेखरः*, तिरुपतिः : राष्ट्रियसंस्कृतविद्यापीठम्।

2. नागेशभट्टः, श्री, बालशास्त्री (संपादकः) (2013), *लघुशब्देन्दुशेखरः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. द्विवेदी, शिवप्रसाद, *लघुशब्देन्दुशेखरसोपानम्*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4: लघुमञ्जूषायां प्रथमार्थात् चतुर्थ्यन्तविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. प्रातिपदिकार्थे मतभेदबोधनम्।
2. कारके विविधमतज्ञानम्।
3. नव्यमतालोडनपुरस्सरं कारकज्ञानम्।
4. कर्मकरणसम्प्रदानकारकेषु वाक्यार्थज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. प्रथमाविभक्त्यर्थे मतभेदं विधास्यन्ति।
2. कारकविषये अन्यमततुलनां कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. वाक्येषु पदार्थानां गभीरसम्बन्धम् उपस्थापयिष्यन्ति।
4. उदाहरणेषु सूत्राणां समन्वयं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4	लघुमञ्जूषायां प्रथमार्थात् चतुर्थ्यन्तविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रथमार्थविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. द्वितीयार्थविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. तृतीयार्थविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. चतुर्थ्यर्थविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नागेशभट्टः, (1990), *वैयाकरणसिद्धान्तलघुमञ्जूषा* (आचार्य रामप्रसाद त्रिपाठी सम्पा०), वाराणसी : सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः।
2. नागेशभट्टः, (2021), *वैयाकरणसिद्धान्तलघुमञ्जूषा* (आचार्य जानमद्दि रामकृष्णः, सम्पा०), तिरुपति : राष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5: लघुमञ्जूषायां पञ्चम्यर्थात् सप्तम्यर्थान्तविचारः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अपादानार्थबोधनम्।
2. पञ्चम्यर्थादिषु विविधमतबोधनम्।
3. नव्यमतालोडनपुरस्सरं कारकज्ञानम्।
4. पञ्चम्यादिकारके वाक्यार्थज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. अपादानलक्षणे मतभेदं निरूपयिष्यन्ति।
2. पञ्चम्यादिकारकविषये अन्यमततुलनां कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. वाक्येषु पदार्थानां गभीरसम्बन्धं प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. उदाहरणेषु सूत्राणां समन्वयं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5	लघुमञ्जूषायां पञ्चम्यर्थात् सप्तम्यर्थान्तविचारः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. पञ्चम्यर्थविचारः - 1 **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. पञ्चम्यर्थविचारः - 2 **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. षष्ठ्यर्थविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. सप्तम्यर्थविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नागेशभट्टः, (1990), *वैयाकरणसिद्धान्तलघुमञ्जूषा* (आचार्य रामप्रसाद त्रिपाठी सम्पा०), वाराणसी : सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

2. नागेशभट्टः, (2021), *वैयाकरणसिद्धान्तलघुमञ्जूषा* (आचार्य जानमद्दि रामकृष्णः, सम्पा०), तिरुपति : राष्ट्रियसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

अष्टमसत्रार्द्धः (Semester - 8)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.6: वाक्यपदीये साधनसमुद्देशः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. कारकविषये भर्तृहरिमतबोधनम्।
2. कारिकामाध्यमेन कारकार्थबोधनम्।
3. कारकार्थावगमने विशिष्टशैल्याः उद्बोधनम्।
4. लौकिकदृष्टान्तैः सह शास्त्रीयविषयावगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. कारिकाभिः कारकार्थं निरूपयिष्यन्ति।
2. कारकविषये अन्यमततुलनां कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. कारकविषये भर्तृहरिमतं प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. कारकार्थनिरूपणावसरे वाक्यपदीयप्रमाणं दातुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.6	वाक्यपदीये साधनसमुद्देशः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. आदितः कर्माधिकारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. करणाधिकारात् कर्त्रधिकारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. हेत्वधिकारात् अपादानाधिकारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. अधिकरणाधिकारात् शेषाधिकारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भर्तृहरिः, (1991), *वाक्यपदीयम्* (पण्डित रघुनाथ शर्मा सम्पा०), वाराणसी : सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Suggested Readings)

1. के.वि.सोमयाजुलु, (2002), *वाक्यपदीयस्थसाधनसमुद्देशविमर्शः* (विरूपाक्ष वि जड्डीपाल, सम्पा०), दिल्ली : अमर ग्रन्थ पब्लिकेशन्स।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.7: वाक्यपदीये क्रियासमुद्देशः सम्बन्धसमुद्देशश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. क्रियाविषये सम्बन्धविषये च भर्तृहरिमतबोधनम्।
2. कारिकामाध्यमेन क्रियार्थसम्बन्धबोधनम्।
3. क्रियार्थावगमने सम्बन्धावगमने च विशिष्टशैल्याः उद्बोधनम्।
4. लौकिकदृष्टान्तैः सह शास्त्रीयविषयावगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. कारिकाभिः क्रियार्थं सम्बन्धार्थं च प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. क्रियासम्बन्धविषये अन्यमततुलनां कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. क्रियासम्बन्धविषये भर्तृहरिमतम् उपस्थापयिष्यन्ति।
4. क्रियार्थसम्बन्धनिरूपणावसरे वाक्यपदीयप्रमाणं दातुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.7	वाक्यपदीये क्रियासमुद्देशः सम्बन्धसमुद्देशश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. क्रियासमुद्देशे 1-30 कारिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. क्रियासमुद्देशे 31-64 कारिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. सम्बन्धसमुद्देशे 1-44 कारिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. सम्बन्धसमुद्देशे 45-88 कारिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भर्तृहरिः, (1991), *वाक्यपदीयम्* (पण्डित रघुनाथ शर्मा सम्पा०), वाराणसी : सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.8: वाक्यपदीये वाक्यकाण्डम् (1-100)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वाक्यस्वरूपबोधनम्।
2. वाक्यभेदनिरूपणम्।
3. वाक्यार्थज्ञाने विशिष्टशैल्याः उद्बोधनम्।
4. लौकिकदृष्टान्तैः सह शास्त्रीयविषयावगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. कारिकाभिः वाक्यभेदान् वर्णयिष्यन्ति।
2. वाक्यस्वरूपविषये अन्यमततुलनां कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. वाक्यविश्लेषणे भर्तृहरिमतम् उपस्थापयिष्यन्ति।
4. वाक्यनिरूपणावसरे वाक्यपदीयप्रमाणं दातुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.8	वाक्यपदीये वाक्यकाण्डम् (1-100)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. 1-25 कारिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. 26-50 कारिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. 51-75 कारिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. 76-100 कारिकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भर्तृहरिः, (1991), *वाक्यपदीयम्* (पण्डित रघुनाथ शर्मा सम्पा०), वाराणसी : सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.9: व्युत्पत्तिवादः (आदितः प्रथमाविभक्त्यन्तः)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संसर्गबोधनम्।
2. अभेदान्वयबोधनम्।
3. संख्याविचाराणाम् उद्बोधनम्।
4. विशेषणान्वयबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संसर्गस्य भेदाभेदविचारं कथयिष्यन्ति।
2. विशेषणानाम् अन्वयं वक्तुं शक्ष्यन्ति।
3. संख्यावाचकशब्दानां सम्बन्धं निरूपयिष्यन्ति।
4. विभक्त्यर्थविषये नैयायिकमतं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.9	व्युत्पत्तिवादः (आदितः प्रथमाविभक्त्यन्तः)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. संसर्गादारभ्य भेदान्वयविचारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. राज्ञः पुरुषः इत्यत्र शाब्दबोधविचारमारभ्य प्रत्ययार्थविचारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. एकवचनादिविचारमारभ्य संख्यान्वयविचारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. दशशतादिशब्दविचारमारभ्य गुणादिविभक्त्यर्थविचारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गदाधरभट्टाचार्यः, (2011), *व्युत्पत्तिवादः* (हरेराम त्रिपाठी सम्पा०), देहली : राष्ट्रिसंस्कृतसंस्थानम्।
2. गदाधरभट्टाचार्यः, (2011), *व्युत्पत्तिवादः*, (एन्.एस्.रामानुजताताचार्यः), तिरुपति : राष्ट्रिय संस्कृत विश्वविद्यालयः।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.10: भाट्टरहस्यम् (आदितः आख्यातार्थं यावत्)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. धर्माधर्मबोधनम्।
2. विधित्वरूपबोधनम्।
3. लडाद्यर्थबोधनम्।
4. आख्यातार्थबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. मीमांसामतानुसारं भावनाविचारं प्रकटयिष्यन्ति।
2. मीमांसामतानुसारं विधिस्वरूपं वक्तुं शक्ष्यन्ति।
3. लडाद्यर्थेषु अन्यमततुलनां कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. धात्वर्थभेदं निरूपयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.10	भाट्टरहस्यम् (आदितः आख्यातार्थं यावत्)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. आदितः कृतेः मुख्यविशेष्यत्वविचारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. लडर्थविचारमारभ्य लृडर्थविचारं यावत्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. धात्वर्थनिरूपणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. आख्यातार्थनिरूपणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. खण्डदेवः, (1900), *भाट्टरहस्यम्* (पण्डित रघुनाथ शर्मा सम्पा०), वाराणसी : सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Suggested Readings)

1. जानमद्दि रामकृष्णः, (2002), *लघुमञ्जूषाभाट्टरहस्यविमर्शः*, तिरुपति : शारदाप्रकाशनम्।

प्रथमवर्षः

गौणपाठ्यक्रमाः

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.1: भाषाप्रवेशः (1,2) प्रयोगविस्तरश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतभाषायां प्रवेशः।
2. व्यवहृतशब्दरूपाणां धातुरूपाणाञ्च ज्ञानम्।
3. वाक्यविन्यासज्ञानम्।
4. लघु-लघुश्लोकेषु पदपरिचितिः।
5. कर्त्तरि कर्मणि भावे च प्रयोगाणां परिचयः।
6. सर्वलकाराणां परिचयः।
7. समस्तपदानां प्रयोगज्ञानम्।
8. कारकविषयकं ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. लघुशब्दैः वाक्यनिर्माणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. प्रसिद्धक्रियापदानां प्रयोगान् करिष्यन्ति।
3. अभ्यासमाध्यमेन विभिन्नवाक्यप्रयोगान् कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. पदप्रयोगावसरे स्वरव्यञ्जनान्तपदानि प्रयोक्ष्यन्ति।
5. वाक्येषु विविधाव्ययप्रयोगान् कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
6. कर्मणि भावे च वाक्यनिर्माणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
7. विशिष्टधातूनां प्रयोगान् कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
8. द्विकर्मकधातूनां णिजन्तधातूनां च कर्मणि प्रयोगसामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.1	भाषाप्रवेशः(1,2) प्रयोगविस्तरश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. भाषाप्रवेशः - 1 **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. भाषाप्रवेशः - 2(पाठसंख्या 01-14) **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. भाषाप्रवेशः - 2(पाठसंख्या 14-27) **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. प्रयोगविस्तरः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. संस्कृतभारती, (2014), *भाषाप्रवेशः - 2*, नवदेहली।
2. संस्कृतभारती, (2015), *भाषाप्रवेशः - 1*, नवदेहली।
3. हेगडे, जनार्दन, (2015), *प्रयोगविस्तरः*, बेङ्गलूरु : संस्कृतभारती।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पुष्पादीक्षितः, (2008), *पाणिनीयधातुपाठः*, नवदेहली : संस्कृतभारती।
2. त्रिपाठी, ब्रह्मानन्द, (2008), *रूपचन्द्रिका*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती।
3. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा०), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी (तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. मीमांसक, युधिष्ठिर, (2023), *संस्कृतधातुकोषः*।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.2: अष्टादश विद्यास्थानानि

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयज्ञानपरम्परायाः मूलभूतेषु वेदेषु प्रतिपादितानां विषयाणां परिचयः।
2. वेदोपकारकाणां षडङ्गानां महत्त्वप्रतिपादनम्।
3. वेदोक्तकर्मप्रतिपादकमीमांसाविद्यायाः परिचयप्रदानम्।
4. प्रमाणशास्त्रस्य न्यायविद्यायाः परिचयप्रदानम्।
5. धर्मशास्त्रस्य परिचयप्रदानम्।
6. आयुर्वेदस्य धनुर्वेदस्य गान्धर्वविद्यायाश्च परिचयप्रदानम्।
7. प्राचीनार्थशास्त्रस्य प्रासङ्गिकताबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. अगाधज्ञानभण्डारस्य वेदस्य भारतीयसनातनसंस्कृतिरक्षकस्य शाश्वतिकं महत्त्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. ज्ञानविज्ञानराशेः वेदस्य प्रासङ्गिकत्वं निरूपयिष्यन्ति।
3. प्रातिपाद्यविषयभेदेन विद्यास्थानानां भेदान् वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. आधिव्याधिदूरीकरणेन स्वास्थ्यसिद्धौ आयुर्वेदस्य महत्त्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. आधुनिकसामाजिकव्यवस्थाकरणे अर्थशास्त्रस्य महत्त्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.2	अष्टादश विद्यास्थानानि	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. चतुर्वेदपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. षडङ्गपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. मीमांसान्यायधर्मशास्त्रपुराणपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. आयुर्वेदधनुर्वेदगान्धर्वार्थशास्त्रपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. रामाकान्तशास्त्री, (1970), *वैदिकवाङ्मयस्य इतिहासः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
2. जगदीशचन्द्र, (1989), *वैदिकवाङ्मयस्य इतिहासः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

3. पाठक, जगन्नाथ, (1999), *ऋग्वेदभाष्यभूमिका*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
4. मुसलगांवकर, गजानन शास्त्री, , *वैदिक साहित्य का इतिहास (काशी संस्कृत ग्रन्थमाला-२७५)*।
5. उपाध्याय, बलदेव, *वैदिक साहित्य और संस्कृति*, वाराणसी : शारदा मन्दिर।
6. चौबे, ब्रजविहारी (सम्पा०), *वैदिक वाङ्मय का बृहद् इतिहास*, उत्तरप्रदेश : संस्कृत संस्थान।
7. द्विवेदी, कपिलदेव, *वैदिक साहित्य एवं संस्कृति*, वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन।
8. मीमांसक, युधिष्ठिर, *ऋग्वेदभाष्यभूमिका*।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.3: वेदाङ्गशिक्षा

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतभाषायां वर्णपरिचयः।
2. वर्णानां यथास्थानमुच्चारणज्ञानम्।
3. उत्तमाधमपाठकस्य परिचयः।
4. पारिभाषिकशब्दानां ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वर्णानां स्पष्टोच्चारणसामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति।
2. वर्णोत्पत्तौ प्राचीनविज्ञानम् वर्णयिष्यन्ति।
3. व्यवहारे वर्णमहत्त्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. लोके वेदे च शिक्षायाः महत्त्वं निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.3	वेदाङ्गशिक्षा	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. शिक्षापरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. पाणिनीयशिक्षा-1 **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. पाणिनीयशिक्षा-2 **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. शिक्षाप्रकाशः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मिश्रः, डॉ. रमाशङ्कर (व्याख्याकारः), (2008), *पाणिनीयशिक्षा*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।
2. आचार्यः, शिवराज, कौण्डिन्यायनः (व्याख्याकारौ), (2011), *पाणिनीयशिक्षा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवनम्।
3. याज्ञवल्क्यः, त्रिपाठी, श्रीरामप्रसाद (सम्पा०), (2014), *शिक्षासंग्रहः*, वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. झा, डॉ. नगेन्द्रनाथ, (2016), *शिक्षामृतम्*, जम्मू : श्रीरणवीरपरिसरः, केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

द्वितीयवर्षः गौणपाठ्यक्रमाः

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1: निरुक्तम् - (अध्यायाः 1,2,3)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. पदव्युत्पत्तिज्ञानम्।
2. पदानां प्रकृत्यनुसारेण व्युत्पत्तिसम्पादनम्।
3. विशेषप्रकृतिप्रत्ययानां ज्ञानम्।
4. व्याकरणेन सह निरुक्तस्य सामञ्जस्यज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वैदिकानां व्यावहारिकाणां च शब्दानां सार्थं प्रयोगं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. धात्वर्थनिर्देशपुरस्सरं शब्दान् निष्पादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. व्याकरणस्य निरुक्तस्य च परस्परम् अन्तस्सम्बन्धं भेदं च निरूपयिष्यन्ति।
4. उपसर्गाणाम् अव्ययानां च विशिष्टम् अर्थं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1	निरुक्तम् (अध्यायाः 1,2,3)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. निरुक्तपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. निरुक्तम् (अध्यायः - 1) **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. निरुक्तम् (अध्यायः - 2) **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. निरुक्तम् (अध्यायः - 3) **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. यास्कः, (2010), *निरुक्तम्* (सम्पा० डॉ. उमाशंकर मिश्रः), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवनम्।
2. यास्कः, (2012), *निरुक्तम्* (सम्पा० डॉ. मुकुन्द झा शर्मा), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठानम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. आचार्य सीताराम चतुर्वेदी, *वेद वेदाङ्गविज्ञान*, कामेश्वरसिंह दरभङ्गा संस्कृत विश्वविद्यालय।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2: रचनानुवादः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भाषान्तरस्य संस्कृतभाषया परिवर्त्तनज्ञानम्।
2. धातूनां शब्दरूपाणां च विशेषज्ञानम्।
3. प्रौढशैल्या अभ्यासः।
4. नवीनपदावलीनामाकलनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृते रचनानुवादसामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति।
2. अनुवादे क्रमिकज्ञानं वदिष्यन्ति।
3. सरलात् प्रौढवाक्यप्रयोगं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. अनुवादस्य उपकारकत्वेन लोकोक्तीनां सुभाषितानां च प्रयोगं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2	रचनानुवादः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अभ्यासाः (01-60) **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. शब्दरूपसंग्रहः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. धातुरूपसंग्रहः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. प्रत्ययविचारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. द्विवेदी, कपिलदेव, (2015), *प्रौढरचनानुवादकौमुदी*, वाराणसी: विश्वविद्यालय प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. द्विवेदी, कपिलदेव, (2015), *रचनानुवादकौमुदी*, वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन।
2. हंस शास्त्री, चक्रधर नौटियाल, *बृहद् अनुवाद चन्द्रिका*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.3: संस्कृतभाषा प्रविधिश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतभाषया सह आधुनिकज्ञानसम्पादनम्।
2. संस्कृतभाषायां निर्मिततन्त्रांशानामुपयोगज्ञानम्।
3. संस्कृतभाषायाः आधुनिकविद्यायामभिनिवेशज्ञानम्।
4. आधुनिकशैल्या संस्कृतभाषाया अभ्यासः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. प्रविधीनाम् उपयोगेन संस्कृते पदानां प्रयोगसामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति।
2. संस्कृतेन टङ्कनसामर्थ्यं प्राप्स्यन्ति।
3. विभिन्नप्रविधीन् प्रयोक्ष्यन्ति।
4. प्राचीनार्वाचीनयोः सामञ्जस्यं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.3	संस्कृतभाषा प्रविधिश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. Introduction to Sanskrit Language. **श्रेयोऽङ्कः १**

- Introduction to Sanskrit Alphabets, word and sentence.
- Sanskrit Writing Traditions: Devanagari, Roman (IAST)

अन्वितिः २. Character Encoding for Sanskrit and other languages. **श्रेयोऽङ्कः १**

- American Standard Code for Information Interchange (ASCII)
- American National Standards Institute (ANSI)
- **Unicode:** Unicode Transformation Format (UTF), UTF-8, UTF-16 and UTF-32/UCS-4.

अन्वितिः ३. Sanskrit Language Unicode Typing and Other Computational Tools. **श्रेयोऽङ्कः १**

- **Typing Software:** Baraha, Pramukh and others
- **Online Typing Tools:** Google Input Tools
- **Voice Typing Tools:** Google Voice Typing Tools
- **Mobile Typing Tools:** Microsoft SwiftKey, Pramukh

अन्वितिः ४. Introduction to various available tools for Sanskrit. **श्रेयोऽङ्कः १**

- Sanskrit Grammar Tools, and e-dictionary.
- Sanskrit Text Preservation and Search.
- Online Indexing Tools for Sanskrit Texts.

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. Constable, P. (2001, June 13). *Character set encoding basics*. SIL International. https://scripts.sil.org/cms/scripts/page.php?site_id=nrsi&id=IWS-AppendixA
2. Unicode Consortium. (2008, November 11). *Unicode technical report #17: Unicode character encoding model*. http://www.unicode.org/reports/tr17/
3. *Sarala Sanskrit Bodha*. New Delhi: IGNOU।
4. Unicode Consortium. *Devanagari Unicode Chart*. http://unicode.org/charts/PDF/U0900.pdf
5. Unicode Consortium. *The Unicode Consortium official website*. https://unicode.org/
6. Baraha Software. *Phonetic Keyboard Help*. http://baraha.com/v10/help/Keyboards/kan_phonetic.htm
7. Google. *Google Input Tools*. https://www.google.co.in/inputtools/try/
8. Department of Sanskrit, University of Delhi. *Computational Linguistics Tools*. http://cl.sanskrit.du.ac.in/
9. School of Sanskrit and Indic Studies, Jawaharlal Nehru University. *Tools developed by SSIS*. http://sanskrit.jnu.ac.in/
10. University of Hyderabad. *Computational Sanskrit Linguistics Tools*. https://sanskrit.uohyd.ac.in/scl/

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. Egenes, T. (2021). *Introduction to Sanskrit (Vol. I)*. Delhi: Motilal Banarsidass International.

तृतीयवर्षः
गौणपाठ्यक्रमाः

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1: शुद्धिकौमुदी

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. लोके प्रसिद्धशब्दानां व्युत्पत्तिदृष्ट्या साधुत्वविवेचनम्।
2. व्यावहारिकपदानां शुद्धाशुद्धत्वविषये भ्रमनिवारणम्।
3. लोके रूढशब्दानां साधुत्वचिन्तनम्।
4. विविधप्रत्ययान्तशब्दानां सन्धिसमासादीनां च सप्रमाणं शुद्धिविवेचनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. सप्रमाणं निरूपितानां शब्दानां विषये प्रतिपादनं करिष्यन्ति।
2. प्रयुक्तानां शब्दानाम् अन्वाख्यानप्रकारं वर्णयिष्यन्ति।
3. शब्दसाधुत्वसाधने विविधसन्दर्भान् लेखिष्यन्ति।
4. समानविविधशब्दानां तुलनां कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1	शुद्धिकौमुदी	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- शुद्धिकौमुद्याः रचनाशैली।
- उद्देश्यं प्रत्याहाराः धात्वर्थाः प्रत्ययप्रक्रिया च।

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- लकारप्रयोगाः।
- सन्धिसमासतद्धितकृदन्तस्त्रीप्रत्ययाः।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रयोगदोषपरिहारार्थं शुद्धवाक्यनिर्माणकौशलम्।

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- पाठपठनं सूत्रविचारः भाष्यचर्चा च।
- अभ्यासकार्याणि।
- वर्गचर्चाः।
- प्रयोगसमीक्षणम्।
- शुद्धवाक्यरचनायाः प्रशिक्षणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. हेगडे, जनार्दन, (2021), *शुद्धिकौमुदी*, बेङ्गळूरु : संस्कृतभारती।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. गुरुप्रसादशास्त्री (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी* (तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
2. गोविन्दाचार्यः, श्री, (2020), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी* (षष्ठः भागः), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2: कोशविज्ञानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. नानार्थकशब्दानां ज्ञानम्।
2. स्वात्मनि शब्दनिधेः अभिवृद्धिः।
3. शब्दानां लिङ्गविषयकं स्पष्टं ज्ञानम्।
4. साध्वसाधुशब्दानां विवेकः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. पर्यायशब्दान् प्रयोक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. लघुना उपायेन बहून् शब्दान् प्रयोक्ष्यन्ति।
3. विविधभाषासु शब्दार्थान् वक्ष्यन्ति।
4. पद्यरचनादिसन्दर्भे कोषस्य लाभं वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2	कोशविज्ञानम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. संस्कृतकोषाणां परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. संस्कृतहिन्दीकोषपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. संस्कृताङ्ग्लकोषपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. Wordnet, verb net, Online koshas. **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. अमरसिंहः, (व्या. डा. ब्रह्मानन्द त्रिपाठी), (2000), *अमरकोषः*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
2. आप्टे, वामन शिवराम, (2009), *संस्कृत हिन्दी शब्दकोश*, दिल्ली : ज्ञान प्रकाशन।
3. अमरसिंहः, (व्या. पं. विश्वनाथ झा), *अमरकोषः*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

4. https://www.ebharatisampat.in/search.php?ebs=%E0%A4%95%E0%A5%8B%E0%A4%B7&type=cat&page=1
5. https://www.learnsanskrit.cc/translate?search=kozA-varNa&dir=se
6. Monier-Williams, M., *Sanskrit-English Dictionary*, Delhi: Motilal Banarsidass.
7. Monier-Williams, M., *English-Sanskrit Dictionary*, Delhi: Motilal Banarsidass.

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. गुप्ता, विक्रम, एवं पाण्डेय, दर्शन, *कोश विज्ञान (शब्दकोश और विश्वकोश)*, संजय प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3: उपसर्गार्थचन्द्रिका

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. प्रादीनाम् उपसर्गाणां नानार्थत्वबोधनम्।
2. धात्वर्थभेदे उपसर्गार्थभेदप्रतीतिबोधनम्।
3. उपसर्गाणां वाचकत्वद्योतकत्वावगमनम्।
4. धात्वर्थपोषणे उपसर्गाणां महत्त्वावगमनम्।
5. वेदादिषु उपसर्गप्रयोगावगमनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. उपसर्गकारणेन धात्वर्थस्य वैचित्र्यं प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. सन्दर्भानुसारम् उपसर्गाणां धात्वर्थविशेषबोधने सहायकत्वं वर्णयिष्यन्ति।
3. सन्दर्भानुसारम् उपसर्गाणां द्योतकत्वं वाचकत्वं वा निरूपयिष्यन्ति।
4. काव्यादिप्रयोगेषु धात्वर्थव्याख्याने समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3	उपसर्गार्थचन्द्रिका	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. उपोद्घातः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. प्रोपसर्गः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. अपोपसर्गः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. समुपसर्गः। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. चारुदेवशास्त्री, श्री, (1997), *उपसर्गार्थचन्द्रिका (भाग 1)*, वाराणसी: भारतीयविद्याप्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. चारुदेवशास्त्री, श्री, (1997), *उपसर्गार्थचन्द्रिका (भाग 2)*, वाराणसी: भारतीयविद्याप्रकाशन।

2. चारुदेवशास्त्री, श्री, (1997), *उपसर्गार्थचन्द्रिका (भाग 3)*, वाराणसी: भारतीयविद्याप्रकाशन।
3. चारुदेवशास्त्री, श्री, (1997), *उपसर्गार्थचन्द्रिका (भाग 4)*, वाराणसी: भारतीयविद्याप्रकाशन।
4. चारुदेवशास्त्री, श्री, (1997), *उपसर्गार्थचन्द्रिका (भाग 5)*, वाराणसी: भारतीयविद्याप्रकाशन।

चतुर्थवर्षः
गौणपाठ्यक्रमाः

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1: शाब्दबोधप्रक्रिया

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. शाब्दबोधपदार्थविमर्शः।
2. विभिन्नशास्त्रदिशा शाब्दबोधस्य स्वरूपज्ञानम्।
3. आख्यातपदस्य यथायथं ज्ञानम्।
4. कार्यकारणभावज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृते पदानां शाब्दबोधं कथयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. संस्कृते वाक्यानां शाब्दबोधं कथयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. शास्त्रीयपद्धत्या शाब्दबोधं कथयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1	शाब्दबोधप्रक्रिया	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. शाब्दबोधलक्षणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. विविधशास्त्रेषु शाब्दबोधः। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. शाब्दबोधप्रक्रिया। **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. शाब्दबोधः सहजभाषाविश्लेषणञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. Gadādhara Bhattācārya, (1976), *Śaktivāda: On the theory of linguistic potency* (Sibajiban Bhattacharya, Ed.), Kolkata: Indian Studies.
2. Gangeśa Upādhyāya, (1982), *Tattvacintāmaṇi (Śabda-khaṇḍa)* (K. N. Chatterjee, Ed.), Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series.

3. Gadādhara Bhattācārya, (1994), *Vyutpattivāda: On the derivation of word-meaning* (M. S. Bhatta, Trans.), Pune: Bhandarkar Oriental Research Institute.
4. Tatacharya, R., (2007–2010), *Sabdabodhamīmāmsā: An inquiry into Indian theories of verbal cognition (Vols. 1–4)*, New Delhi: D. K. Printworld.
5. रामानुजताताचार्यः, म.म.ना.श., *शाब्दबोधमीमांसा*, पांडिचेरी : Institut Français de Pondichéry एवं तिरुपतिः : राष्ट्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. Gautama (Akṣapāda), (1911), *Nyāya-sūtras of Gautama with the Bhāṣya of Vātsyāyana* (N. Sinha, Trans.) (Vols. 1–4), Delhi: Motilal Banarsidass.
2. Vācaspati Miśra, (1914), *Nyāya-vārttika-tātparya-ṭīkā* (V. P. Dvivedin, Ed.), Varanasi: Chowkhamba Sanskrit Series.
3. Ingalls, D. H. H., (1951), *Materials for the study of Navya-Nyāya logic*, Cambridge: Harvard University Press.
4. Raghunātha Śiromaṇi, (1960), *Dīdhiti: Commentary on Tattvacintāmaṇi* (V. Krishnamacharya, Ed.), Chennai: Ubhaya Vedānta Granthamālā.
5. Phillips, S., (2012), *Classical Indian epistemology: The Nyāya-sūtra and its commentators*, London: Routledge.

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2: संस्कृतव्याकरणं कृत्रिममेधा च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. व्याकरणे कृत्रिमबुद्धिमत्तायाः अभिनिवेशः।
2. आधुनिकपद्धत्या व्याकरणज्ञानसम्पादनम्।
3. अन्वेषणप्रकारस्य ज्ञानम्।
4. कृत्रिमबुद्धिमत्तया प्रदत्तस्य विषयस्यानुशीलनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. कृत्रिमबुद्धिः प्राकृतिकभाषाप्रक्रियाकरणं च इत्येतयोः मौलिकसंकल्पनाः वर्णयिष्यन्ति।
2. प्राकृतिकभाषापाठस्य प्रभाविरूपेण विश्लेषणं कर्तुं संसाधयितुं च मूलभूतप्रविधीनां प्रयोगे समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2	संस्कृतव्याकरणं कृत्रिममेधा च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- Introduction to Artificial Intelligence.
- What is Artificial Intelligence?
- AI Technique.
- Level of the Model, Problem Spaces, and Search.
- Defining the Problem as a State Space Search, Production Systems, Problem Characteristics, Al applications.

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- Introduction to NLP.
- Introduction to NLP: Levels: (Characters, Morpheme, Word, Sentence, Discourse), Encoding (Unicode, ASCII), Transliteration: Schemes (IAST, ISO15919, etc.),

- Morphological analysis and generation, Compound analysis and generation (Practical)

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- Computational Concepts in Ashtadhyayi.

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- AI Applications in Indian Knowledge Systems

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. Grosz, B. J., et al. (Eds.). (1990). *Readings in natural language processing*. Los Angeles: Morgan Kaufmann.
2. Bharti, A., Sangal, R., & Chaitanya, V. (1990). *NL, complexity theory and logic*. In *Foundations of software technology and theoretical computer science* (pp. [page numbers]). Springer.
3. Rich, E., Knight, K., & Nair, S. B. (2009). *Artificial intelligence* (3rd ed.). New Delhi: McGraw Hill.
4. Patterson, D. W. (2010). *Introduction to artificial intelligence & expert systems*. New Delhi: PHI Learning.
5. Kaushik, S. (2011). *Artificial intelligence* (1st ed.). Cengage Learning.
6. Bharti, A., Chaitanya, V., & Sangal, R. (2022). *Natural language processing: A Paninian perspective*. PHI Learning Private Limited.
7. Trivedi, M. C., & Srivastava, A. *Introduction to AI & machine learning*. [Publisher details not provided].
8. Patel, M. *Introduction to artificial intelligence*. Redshine Publication.

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. Russell, S. (2022). *Artificial intelligence: A modern approach*. Pearson Education.

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.3: अनुसन्धानपद्धतिः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृते अनुसन्धानपद्धतेः परिचयप्रदानम्।
2. संस्कृते अनुसन्धानस्वरूपबोधनम्।
3. संस्कृते अनुसन्धानप्रकाराणां बोधनम्।
4. अनुसन्धानकर्मणि सामग्रीसंकलनमहत्त्वप्रतिपादनम्।
5. संस्कृतेन शोधलेखलेखनस्य शोधपत्रप्रस्तुतेः च परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृते अनुसन्धानं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. संस्कृते अनुसन्धानं कर्तुं पद्धतीनां प्रयोगं करिष्यन्ति।
3. स्वक्षेत्रे सामग्रीसंकलनाय समर्थाः भविष्यन्ति।
4. अनुसन्धाननियमानुसारं शोधलेखान् लेखितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. अनुसन्धाननियमानुसारं शोधपत्राणि प्रस्तोतुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.3	अनुसन्धानपद्धतिः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अनुसन्धानस्य स्वरूपम्। — **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. अनुसन्धानस्य प्रकाराः। — **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. सामग्रीसंकलनं तत्स्रोतांसि च। — **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. शोधलेखः शोधपत्रम् अनुसन्धाने नैतिकता च। — **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. Tripathi, B. P., (1969), *अनुसन्धानपद्धतिः* (संपूर्णानन्द ग्रन्थमाला सं. 8), वाराणसी : सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय।

2. Tripathi, R., (1976), *अन्वेषणाविशेषाङ्कः*, नवदेहली : लालबहादूर शास्त्री केन्द्रीय संस्कृत विद्यापीठम्।
3. Murthy, M. S., (1991), *Methodology in Indological Research*, वाराणसी : Bharatiya Vidya Prakashan।
4. Pandey, R. K., (2001), *शोधविद्याविज्ञानम्*, नवदेहली : श्रीलालबहादूरशास्त्री राष्ट्रिय संस्कृत विद्यापीठम्।
5. Acharya, S., (2005), *संस्कृतशोधप्रविधिः*, पुरी।
6. Nagendra, *अनुसन्धानस्य प्रविधिप्रक्रिया*, नवदेहली : राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्।

सहायक ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. Dash, K. C. (1992). *Elements of research methodology in Sanskrit*. Delhi: Chowkhamba Orientalia.
2. Sharma, R. A. (2023). *शिक्षा अनुसन्धान*. Uttar Pradesh: R. Lall Publishers & Distributors, Meerut.

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.4: पाश्चात्त्यभाषाशास्त्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भाषाशास्त्रविषये पाश्चात्त्यचिन्तनस्य परिचयः।
2. पाश्चात्त्यभाषाणां परस्परसम्बन्धावगमः।
3. पाश्चात्त्यभाषापरिवर्तननियमानाम् अवगमः।
4. भाषाशास्त्रविषये भारतीयानां पाश्चात्त्यानां च तुलनायाः अवसरकल्पनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. विविधभाषाणां साम्यवैषम्यविचारं कर्तुं प्रभविष्यन्ति।
2. भारतीयानां पाश्चात्त्यानां च भाषाणां तुलनात्मकम् विवेचनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. भारतीयभाषाणां पाश्चात्त्यभाषासु प्रभावं प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. प्रवहमानायाः भाषायाः विकासक्रमं वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.4	पाश्चात्त्यभाषाशास्त्रम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. Introduction to Linguistics and Phonetics. **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः २. Phonology and Morphology. **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ३. Syntax. **श्रेयोऽङ्कः १**

अन्वितिः ४. Semantics. **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. Kracht, M. (n.d.). *Introduction to linguistics*. Department of Linguistics, UCLA, 3125 Campbell Hall, 450 Hilgard Avenue, Los Angeles, CA 90095-1543.

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. De Saussure, F. (1959). *Course in general linguistics* (C. Bally & A. Sechehaye, Eds.; A. Reidlinger, Collab.). New York: Philosophical Library.

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.5: शब्दापशब्दविवेकः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. साधुशब्दानाम् अपशब्दानां च विवेकज्ञानम्।
2. सप्रमाणं शब्दानां साधुत्वासाधुत्वनिरूपणम्।
3. काव्यादिप्रसिद्धप्रयोगाणाम् उद्धरणम्।
4. साधुत्वप्रतिपादने ग्रन्थकारस्य शैल्यवगमः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. व्याकरणप्रयोगानुशीलनं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
2. सप्रमाणं साधुत्वासाधुत्वनिर्णयं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. विविधप्रसिद्धप्रामाणिकप्रयोगाणां संग्रहणे समर्थाः भविष्यन्ति।
4. पाणिनीयापाणिनीयप्रयोगान्वेषणे समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.5	शब्दापशब्दविवेकः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अच्सन्ध्यधिकारात् केवलविभक्त्यधिकारं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १

अन्वितिः २. गणाधिकारात् उपसर्गाधिकारं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १

अन्वितिः ३. क्त्वाधिकारात् तद्धितपरिशेषाधिकारं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १

अन्वितिः ४. नित्यसमासाधिकारात् प्रकीर्णकान्तं यावत्। श्रेयोऽङ्कः १

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. चारुदेवशास्त्री, श्री, *शब्दापशब्दविवेकः*. दिल्ली : नाग पब्लिशर्स।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. गुरुप्रसादशास्त्री, (सम्पा.), (2012), *वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी* (तत्त्वबोधिनी-बालमनोरमा-शेखरव्याख्यात्रयविराजिता), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।